

Dragica Malić

KONSONANTIZAM "ŽIĆA SVETIH OTACA"

Ovaj je rad nastavak sustavna autoričina bavljenja jezičnim obilježjima starohrvatskog latiničkog rukopisa 14. stoljeća "Žića svetih otaca" (ŽSO). Većina je tih radova objavljena u Raspravama Zavoda za hrvatski jezik (v. Popis citirane literature). Ovdje se razmatraju suglasničke pojave u navedenom spomeniku: refleksi prasl. *t', *d', *st', sk', *zd', *zg', *kt', *gt'; palatalizacijske promjene; pojave u vezi s pojedinačnim suglasnicima j, v, h, f, l, r < ž; promjene u suglasničkim skupovima; suglasničke promjene u posuđenica-ma. U suglasničkom fonološkom sustavu uočava se tipičan čakavski izostanak zvučnih afrikata, refleks j < *d' i usustavljenost suglasnika f. Pretpostavlja se da je refleks prasl. *t' palatalizirani dental, a j da je prijelazni polusamoglasnički glas. Utvrđuje se već prije uočena pripadnost ŽSO zadarskom književnojezičnom krugu.

U radu o grafiji i pravopisu ŽSO¹ bilo je dosta riječi o tome kako nas neizdiferencirana grafija spomenika priječi da sa sigurnošću odredimo pojedine suglasničke foneme, pa prema tome i uočimo pojedine suglasničke pojave. Osobito to vrijedi za suglasničke promjene (odnosno zastupljenost njihova pravopisnog predočavanja) u suglasničkim nizovima s - z - š - ž, k - c - č, l - l̄, n - ŋ i u - v - f, u kojima se svi suglasnici u pojedinom nizu u rukopisu mogu pisati istim grafemima.² Poseban je problem stupanj odomaćenosti mnogobrojnih posuđenica jer grafija omogućava piscu da istim grafemom predoči i originalnu grafiju (latinsku, odnosno talijansku) i izgovor u domaćem jezičnom sustavu, o kojemu danas moramo posredno (i nesigurno) zaključivati.

¹ D. Malić (1989) 129-177.

² Niz s - z - š - ž najčešće se piše grafemima f, ff, sc; niz k - c - č grafemima c, ç, ch (od toga c i ç za c i č, a c i ch za k; pritom se sa ch bilježe i ć, h); za niz l - l̄ karakterističan je grafem l (uz druge načine obilježavanja l̄), za niz n - ŋ grafemi n, y, Ø (uz druge načine obilježavanja ŋ), a u nizu u - v - f za u i v je zajednički grafem u, a za v i f grafem f (i ff).

1. Refleksi praslavenskih *t', *d', *st', *sk', *zd', *zg', *kt', *gt'

Refleks praslavenskih *t' i *kt', *gt' uvijek je ć (za *ht' nema potvrde), za koji se pretpostavlja da je — kao i u većini čakavskih govora danas — bio zatvorni palatalizirani dental³. Taj se refleks nalazi u pojedinim leksemima, tvorbenim sufiksima i određenim morfološkim kategorijama. Od pojedinih **leksema** zastupljeni su: *hći*⁴; *moć* i izv. *moćan*, *moćno*, *moćnije*, *moćnost*, *nemoć*, *nemoćan*, *nemoćnik*, *pomoć*; *obećati* i izv. *obećanje*, *obećivati*; *oćutiti*; *općeno*; *peć* i izv. *pećina*; *pića*; *plaća*; *pleća/pleći*; *svića*; *tisuća*; *vrića*; *zloćudstvo*. **Tvorbeni sufiksi**: -ić — *ditić*, *mladić*; 1. -oća — (*ne*)*čistoća*, *ostroća*, *tegoća*, *teškoća*; 2. -oća — *dru-goća* 30 (pored: *drugoć*); -oć u jedinom primjeru *pustoć* 27v (ukoliko nije pogr. umj. *pustoš*). U **tvorbi imperfektivnih glagola od perfektivnih** s osnovom na *t*: *obraćati*, *plaćati*, *posvećevati*, *straćevati*, *unićevati*, *vraćati se*. **Morfološke kategorije** — **infinitiv**: (*odne*)*moći*, *podsići*, *reći*, *strići*, *vrći* (< **vrgti*⁵); **prezentska osnova**: *odmeću se* (1^{jd}), *odmećeš se*, *odmeće*; *plaćam*; *vraća se*; *mećući*; **prezent glagola (h)otiti**: *hoću/oću/neću*, *hoćeš/oćeš/nećeš*, *hoće/oće/neće*, *hoćete*, ali 3^{mn} *hoće/ote/nete*; **particip prezenta**: *bižeći*, *bijući*, *blagujući*, *bludeći*, *bojeći se*, *bresustajuće*, *brojeći*, *buđući*, *čekajuće/-ći*, *čineće/-ći (se)*, *črpljući*, *držeći*, *drhćući/dršćući*, *ne gibljući se*, *goreći*, *govoreć/-će/-ći*, *greduć/-će/-ći*, *hodeć/-ći*, (*h*)*oteć/-ći/ne teći*, *hvaleći*, *javljajući se*, *jiduć/-ći*, *jiščući*, (*ne*) *jimijuć/-ći*, *kasneći*, *kopajući*, *kriveć*, *kupeći*, *leteći*, *ležeći*, *lijući*, *loveći*, *mećući*, *mimohodeći*, *misleć/-ći*, *mlčeći*, *ne mogući*, *mučeći*, *murmurajući*, *nasledujući*, *nastojeći*, *noseći*, (*ne*) *odgovarajući/ogovarajući*, *pasući se*, *pekući*, *perući*, *pijući*, *pitajući*, *plaćuće/-ći*, *podnimajući*, *pojući*, *postać*, *potežući*, *prebivajući*, *prehajajuće/-ći*, *prihajajući*, *pridajući*, *priduće/-ći*, *prigovarajući*, *prijemljući*, *prijimajući*, *prikazujući*, *prikladajući*, *pripovijajući*, *prodavajući*, *proseći*, *rekuće/-ći*, *rijući*, *rodeći*, *sedući/sideći*, *sledeći*, *slišajuće*, *slišeći*, *služeći*, *smijući se*, *spovijajući*, *srdeći se*, *staći*, *stajući*, *stanući*, *stojeći*, *ne sumneći*, *svadeći*, *štentajući*, *tajeći*, *tekući*, *težeći*, *tićuće/-ći*, *trpeći*, *učeći*, *udržeći se*, *ufajući*, *umirajući*, (*ne*) *ustajući*, *utvrjujući*, *veseleći se*, *vhajajuće/-ći*, *videći*, *viseći*, *vlivajući*, *vnidući*, *vraćajući se*, *vstanući*, *vžižući*, *zđajući*, *zidući*, *ne znajući*, *zovući*, *žalosteći se*, *želeći*, te u pridjevskoj funkciji: *bdećemu* koludru 124, *ogañ gorući* 64v, *kajućih se* od griha

³ U starijoj međunarodnoj fonetskoj transkripciji t', u novijoj t'. Ovdje ga iz praktičnih razloga pišemo grafemom ć.

⁴ Zbog velikog broja potvrda primjeri se navode u osnovnom gramatičkom obliku svugdje gdje se ne govori o određenim morfološkim kategorijama. Brojem strane u rukopisu označavaju se samo pojedinačne i nesigurne potvrde, a brojem potvrda one koje trebaju pokazati brojčane odnose o provedenosti/neprovedenosti neke suglasničke promjene. Primjeri se mogu provjeriti u konkordancijama, pristupačnima u Zavodu za hrvatski jezik u Zagrebu i u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu — v. D. Malić (1992a).

⁵ Samo se u primjerima nedovoljno jasnima na prvi pogled navode suponirani praslavenski likovi.

45v, *mimohodećim* govoraše 96v, *mimajdeće* grisi 45, riči *mimajduće* 104v, *kralj mogući* 100, *mrzeća* (je) viditi 8, *padućim* ljudem 46, vsih *pojućih* 65, *prebivajućim* va nom gradi 64, da *pribivajućim* vnišastje ne pomańka 79v, telo ņije *smrjeće* 11v, človiku *staćemu* 5, okolo *staćim* 2, 105v, Bog *vsemogući* 100v, *vsemogući* Gospodin 104v; **particip pasivni**: *obećan*, *obraćen*; **glagolska imenica**: *obećanje*; **komparativ**: *veći*; **prilog**: (*naj*)*veće*; **veznik**: *već*.

Suglasnik *ć* dolazi i u skupu *šč*, što je refleks prasl. **st'*, **sk'*. Javlja se u **leksemima**: (*j*)*ošće*, *plašč*, *ščap*, *tašč*, *taščina*, *utaščad*, *vlašć*, u kojima je posljedica palatalizacijskog djelovanja prednjojezičnog samoglasnika na prethodni suglasnički skup (usp. § 2. 3.); u **tvorbi posv. pridjeva sufiksom -j-**: *Isukršć*; **imenički tvorbeni sufiksi -šće, -ščina**: *ishodišće*, *sedališće*, *zborišće*; *skupščina*, *vaščina*, u kojima je vjerojatno također posljedica palatalizacijskog djelovanja prednjojezičnoga samoglasnika; u **morfološkim kategorijama** – **prezent**: *navišću*, (*do*)*pušču*, *žalošču*; *prašća*, *jišće*; *puščaju*; **imperpekt**: *navišće-vaše*, *navišćevalu*, *puščaaše*; **imperativ**: *ne puščaj*; **particip pasivni**: *navišćen*, *očišćen*, *zapuščen*; **glagolska imenica**: *krščenje*; **komparativ**: *čašće*.

Neobičan je završni suglasnički skup *-šč* umjesto *-st* u *svetošč* 102v, *svetošći* 102 pored mnogobrojnih imenica na *-ost* (u N^{jd} potvrđene su: *dlgost*, *gorkost*, *kripost*, *lenost*, *milost/nemilost*, *navidost/nenavidost*, *skupost*, *slatkost*, *svitlost*, *tamnost*, *vernost*, *žalost*, a dosta je imenica na *-ost* potvrđeno samo u kosim padažima), te u pridjeva *priprošč* pored *čist*, *našast* (ptc. pas.).

Suglasnički skup *šč* u neodređenoj zamjenici *nišće* 28, 31 (2x) i u izv. *nišćeta* 106 pored *nište* 8v, 28 i *začte* 10 sekundarnoga je podrijetla (< *ničbte*).⁶

I suglasnički skup *šč* u *trešće* vjerojatno je rezultat palatalizacijske promjene skupa *sk* ispred *ʋ* u *šč*, a zatim se, nakon redukcije slaboga poluglasa tročlani sekundarni skup *ščj* pojednostavnjuje u *šč* (**trěškije* > *trěščije* > *trěšće* > *trešće*).

U ŽSO ima i potvrda za *št* < **st'*: *dopuštenje* 8, *dopuštenjem* 11v, *navište-nja* 81, *ne puštaju* (1^{jd}) 13v, *ne puštaj* 26, *v zborišti* 25v, koje se mogu tumačiti crkvenoslavenskim utjecajem. Osim *navištenja*, što je vjerski termin, sve su iz prvoga dijela rukopisa, koji je i u drugim pojedinostima pod snažnijim crkvenoslavenskim utjecajem od drugoga dijela rukopisa.

Prasl. **d'* u ŽSO redovno daje refleks *j*. O izgovorno-akustičkoj kvaliteti toga *j* bilo je u znanosti ozbiljnih pokušaja da se na temelju grafije dokaže njegova različitost (odnosno stupanj različitosti) u odnosu na primarni *j*.⁷ Na temelju mojega dosadašnjeg proučavanja grafije i jezika hrvatskih spomeni-

⁶ Skokovo tumačenje (ER II, 111, s. v. *kd'* (II)) da je u čakavskom *nišće* "e mjesto o zbog prethodnog palatala" i da je to "hiperkorektni oblik" ne objašnjava ni kako je došlo do prethodnog palatala od *ničbte* (pored potvrđenoga *nište* i pravopisno neizmijenjenoga *začte*) (v. § 4. 3.), ni zašto je zamjeničkoj osnovi dodano *-te* umj. *-to* za pojačavanje.

⁷ V. npr. M. Rešetar (1898), Rad 136, 97-101; G. Ružičić (1931), JF 10, 20-25.

ka 14. st.⁸ smatram da se ni o kakvom razlikovanju primarnoga *j* i *j* < **d'* (i grč.-lat. palatalnoga *g*) ne može govoriti ni u 14. st., koje je vremenski bliže izvornom stanju u čakavskom narječju od narednih stoljeća (sve do vremena štokavskih utjecaja, o čemu u spomenicima 15. i 16. st., o kojima je u literaturi riječ, teško da se može govoriti). Jedina je osobitost toga *j* < **d'* u ŽSO da se u intervokalnom položaju ne gubi, pa na tim mjestima ne dolazi do kontrakcije samoglasnika, ali tome nije razlog njegova kvaliteta, nego čuvanje osnove riječi (v. u primjerima). Pojedinačni primjeri imperativa *da(j)* (< **dadj*_b, stsl. *dažd*_b) 16, *vi(j)te* (analogijom prema 1^{jd} *vij* < **vidj*_b, stsl. *vižd*_b) 51 nisu sigurni zbog grafije kao ni *jimi(j)* 12, *jimi(j)te* 2v, 50.⁹ Znatno su češći oblici imperativa u kojima je imperativni *j* (i primarni i onaj od **d'*) sigurno zabilježen. Istovjetan način zapisivanja primarnoga imperativnoga *j* i onoga od **d'* jedan je od dokaza njihove iste glasovne vrijednosti, za koju se pretpostavlja polusamoglasnički status u fonološkom sustavu¹⁰ (usp. i § 3. 1.).

Kao i suglasnik *ć*, tako i suglasnik *j* < **d'* dolazi u pojedinačnim leksemima te u tvorbenim i morfološkim kategorijama. Pojedinačni **leksemi**: *gospoja*, *meju(tim)*, *tuj*; ovamo se može ubrojiti i čestica za pojačavanje *je* < **d'e*, koja ne dolazi samostalno, nego se dodaje zamjenicama i prilozima: *onomje*, *onomuje*, *onuje*, *ovoje* (N^{jd} sr. r.), *ondaje*, *tadaje*, *takoje*, *tudije*, *prije/prija*. Od **tvorbenih kategorija** dolazi u tvorbi **imperektivnih glagola od perfektivnih**: *-hoditi* → *mimohajati*, *nahajati*, *othajati*, *prehajati*, *prihajati*, *shajati*, *vhajati*; *osuditi* → *osujivati*; *spuditi* → *spujevati*; *ugoditi* → *ugajati*; *uturditi* → *utvrjivati*, te u tvorbi **pridjeva sufiksom -bñi**: *poslijñi*, *prijñi*, *sujñi* (usp. § 2.3.). **Morfološke kategorije** – 1^{jd} **prezenta**: *hoju*, *ispuju*, *reju*, *viju*; **particip prezenta** *smrjeće*, koji u tom liku inače nije potvrđen¹¹; **imperfekt**: *blujaše*; *čujah se*, *čujaše se*, *čujahu se*; *prihojaše*, *prihojahu*; *rasrjaše*, *srjaše*; *sijaše*; *sujaše*; *svajaše*; *trujaše (se)*; **imperativ**: *daj*, *dajte*; *ijj*, *ijjte*; *nenavijte*; *poj*, *pojmo* (ali i *pojdi*, *pojdimo*); *vijte*; *zapovij*; **particip prošli**: *vijav*; **particip pasivni**: *narejen*, *oslobojen*, *prisujen rasrjen*, *rojen*, *utvrjen/utrjen*, *znenavijen*; **glagolske imenice**: *hोजenje*, *narejenje*, *rejenje*, *osujenje*, *pohojenje*, *rasrjenje*, *rojenje*; **komparativ**: *mlaji*.

Kao prasl. **d'* ponaša se i grč.-lat. *g* ispred prednjojezičnih samoglasnika u posuđenicama: (*arh/ark*)*anjel* (lat. *angelus*), *majistran/majistrijan* (lat. *magis-*

⁸ D. Malić (1973) 129-131; (1977) 70 i 89; (1989) 139-145.

⁹ U zagradi se bilježi imperativni *j* za koji iz grafije nije sigurno da li ga je zapisivač htio izostaviti ili ne. U prvom primjeru (graf. *dagu* = *daj ju*) moglo bi se raditi o kontrakciji *j-j* u sandhiju, a u ostalima (graf. *uite*, *gimi*, *gimite*, *imite* o neizdiferenciranoj glasovnoj vrijednosti grafema *i*, koja može biti i *ij*).

¹⁰ Iz praktičnih razloga u primjerima se piše grafemom *j*, a ne znakom za polusamoglasnički *j* (j̣). Uz to se ne može tvrditi da u nekim položajima nije i frikativ.

¹¹ V. AR XV, s. v. *smrditi*.

trianus) s ispadanjem intervokalnoga *j* i kontrakcijom samoglasnika i bez ispadanja, *relijoz* (lat. *religiosus*), *vanjelski* (lat. *evangelicus*); *Ejpt/Jejpt* (lat. *Aegiptus*), *Jeroncij* (lat. *Gerontius*).

Za prasl. **zd'*, **zg'* > *žj* u ŽSO nema potvrda. Umjesto *dažj* (< **dʒzgb*, crsl. *dʒždb*) u ŽSO dolazi *dašć* (graf. *dašč*) 79v, 80, s neobičnim obezvučenjem čitavog suglasničkog skupa. Ta mi pojava nije poznata iz drugih spomenika.

2. Palatalizacije

Prva palatalizacija dosljedno je provedena u svim tvorbenim i gramatičkim kategorijama i o njoj nije potrebno posebno govoriti. Druga i treća palatalizacija ne zahvaćaju sve slučajeve i pojedini se dijalekti razlikuju po njihovoj provedenosti/neprovedenosti, u čemu udjela ima i analogija, a u književnom tekstu i određena književnojezična nastojanja.

2. 1. Druga palatalizacija

U ŽSO druga palatalizacija nije dosljedno provedena. Pojedini gramatički oblici u kojima je očekujemo potvrđeni su i s palatalizacijom i bez nje. S druge strane, palatalizacija se javlja i u onim gramatičkim oblicima gdje je primarno bio jeri. Vjerojatno je to posljedica interferencije narodnih likova bez palatalizacije i knjiških (pod crsl. utjecajem) s palatalizacijom.

Primjeri: **imenice** – **L^{jd} o-osnova**: *v*¹² *bozi* 21v, 38v, *v človici* 1v, *po proroci* 48, *na trzi* 21v, ali i: *u človiki* 105v, *va mni...grišniki* 48, *po...proroki* 47v, *u stumki* 102; **N^{mn} (i A=N) o-osnova**: *grisi* (15x), *tezi* 67, 77, ali **A^{mn} grihi** (5x); **I^{mn} o-osnova**: *s kanonici* 97v, *s odmetnici* 93; **DL^{jd} a-osnova** samo bez palatalizacije: *muki* 67v, *ruki* 84v, *slugi* 97, *vladiki* 94v; **zamjeničko-pridjevska deklinacija** – **I^{jd} m. r.** samo bez palatalizacije: *kim* (16x), *nikim* (5x); *drugim* 90v, *gorkim* 14, 109v; **DL^{jd} ž. r.**: *v dlzi nemoći* 79v, ali *mani nebogi* 80v; **N^{mn} m. r.**: *nici* (19x); *druzi* 43v, 124, *u bozi* 130, *velici i visoci* 54v, *vnozi* (9x), ali *ki* 54, *niki* 18v, 50, 130, pa i *...da niki pripročići nici* 127v, gdje uz lik bez palatalizacije dolazi i naknadno dodan lik s palatalizacijom; **G^{mn} (i A=G)**: *nicih* (5x); *druzih* (13x), *vnozi* (9x), ali i: *kih* 44v, *nikih* 44, 82; *drugih* 11, 67v, *vnogih* 48v; **D^{mn}**: *druzim* (9x), *u bozim* (7x), ali *kim* (4x), *nikim* 14v, 110; *drugim* 95; **I^{mn}**: *druzimi* 119v, *vnozi* 34, 60; **glagoli** – **imperativ**: *odurzi* 3v, 93, 112, *reci* (22x), *recite* 63v, 69v, *strzi* 1v, 35, 105.

Stanje je u ŽSO s obzirom na drugu palatalizaciju podudarno s onim u Zoranića.¹³

¹² Nekadašnji prijedlog *vʒ* dolazi u ŽSO u likovima *v*, *va*, *u* – v. D. Malić (1989) 147-148 i (1991) 114-116.

¹³ G. Ružičić (1931), JF 10, 44-46.

2. 2. Treća palatalizacija

Rezultati treće palatalizacije potvrđeni su u **zamjenici** *vas* (< *vbsb* < **vbb*) u svim njezinim pojavnim oblicima i izvedenicama, zatim u **tvorbenim sufiksima**: **-ac** (< *-bcb*): *gubavac, konac, konopac, lovac, mladac, otac, starac, sudac, stražac, svetac, svadljivac, veleričivac, vladavac* i drugi leksemi u kosim padežima; **-ca** (< *-bca*): *ovca*; **-ce** (< *-bce*): *srđce*; **-ec** (< *-ęcb*): *misec, zec*; **-ica**: *divica, divičica, grišnica, hižica, manenica, mužatica, nevojnica, opijavica, starica* i drugi leksemi potvrđeni u kosim padežima; posredno u sufiksu **-ez** (< *-ęzb*): *vitez* u izv. *viteštvo* 113v, *viteštva* 86v. **Unutar riječi** potvrđena je u *stezati* (< *istęgati*) 4v. Uvjeti za treću palatalizaciju postoje u glagola *potikati, stikati* (izv. od **tękati*), *vžigati*, ali nije provedena: *potikati* 110v, *potikaše* 10, 89, *potikan* 29, 31, *potikanje* 15, *stikaše* 77v, *vžigaše* 15v, 110v.

2. 3. Ostale palatalizacijske pojave

U palatalizacijske pojave valja uvrstiti i promjene ostalih suglasnika i suglasničkih skupova izazvane prednjojezičnim suglasnicima u onom praslaven-skom periodu kad je u suglasničkom fonološkom sustavu temeljna bila opreka nepalatalni/palatalni suglasnici. Ostatke toga stanja u ŽSO nalazimo u pridjeva s osnovom na *d-* i sufiksom *-bni*: *poslijni, prijni, sujni* (< *poslędbni, přędbni, sudbni*) – *poslijnemu* 101v, *prijni* 67, *sujni* 73v; u komparativu *veksi* (**vęčbši* > *vęčbši* > *večši* > *veksi*) – *vekša* 54, *vekše* 67v, 89; u nekim primjerima suglasničkoga skupa *šč* < **st*, **sk*' (v. § 1.).

Mlađa je čakavska pojava palatalizacija suglasničkih skupova *gl, kl* pred prednjojezičnim suglasnicima. U ŽSO sigurne su potvrde te pojave: *proklatu* (graf. *procljatu*) 64v, *zakljinati* (graf. *faclljynati*) 97, *pogleda* (graf. *poglyęda*) 120, 126, ali za primjere s grafijom *gl, kl* nije sigurno da li skupovi *gl, kl* ostaju neizmijenjeni ili se mijenjaju jer grafem *l* označuje i *l* i *ļ*. To su: *gledati* 98v (2x), 124, *gledaš* 73v, *gledaj* 92v, 95, 124v, *gledaje* 44v, 46v, *razgleda* 95, *paklena* 82/82v, *paklenu* 83v. Isti problem s grafijom postoji još i u Zoranića.¹⁴ Ružičić, koji tu pojavu tumači jednačenjem, uvjeren je da je u osnovi *gled-* (i nekim drugima) palatalizacija provedena. Jedino za pridjev *paklen* dopušta neizmijenjeni skup *kl* zbog analogije s ishodišnom imenicom *pakal*, G *pakla*.

3. Pojave u vezi s pojedinačnim suglasnicima

3. 1. Suglasnici *j* i *v*

Suglasnici *j* i *v* imaju poseban status u suglasničkom sustavu: *j* je najvjerojatnije prijelazni, polusamoglasnički fonem, pa se suglasnikom može nazivati samo uvjetno, a *v* je polusamoglasničkoga podrijetla. To uvjetuje određenu njihovu nestabilnost, pa ima položaja u kojima se lako gube. Poznata je pojava

¹⁴ G. Ružičić (1931), JF 10, 32-33.

gubljenja intervokalnoga *j* u nastavcima zamjeničko-pridjevske deklinacije i u nekim drugim slučajevima još iz vremena prije prvih hrvatskih pisanih spomenika, posljedica čega je kontrakcija samoglasnika.¹⁵ Primjeri G^{jd} ž. r. zamjeničko-pridjevske deklinacije u ŽSO bez gubljenja intervokalnoga *j* – *ńeje, ovoje, onoje, useje; dobroje, jednoje, nevońnoje, predragoje, prezdanoje, velikoje* i dr. – tumače se crkvenoslavenskim utjecajem.¹⁶

Već je spomenuta dvojba u vezi s gubljenjem *j* (i primarnoga i onoga od **d*ʰ) u imperativu, izazvana grafijskom neizdiferenciranošću. Primjeri: *da(j)* 16, *ji-mi(j)* 12, *ji-mi(j)te* 2v, 50, *ne osuju(j)* 35v (2x), *razumi(j)* 3v, *ne ufa(j)* 104v, *vi(j)te* 51, *vli(j)* 37v, u kojima prisutnost *j* nije sigurna zbog grafije, znatno su malobrojniji u odnosu na one primjere imperativa u kojima je grafem za *j* jasno prisutan. Isti je problem i s riječju *preńubodijstvo/preńubodistvo*, u kojoj je *j* nekad jasno napisan, dok je u drugim slučajevima na mjestu *ij* samo grafem *i* (koji može označavati i *ij*).¹⁷ Na kraju stranih imena dvojbeno je zbog grafije gubljenje završnoga *j* u: *Machari* (= Makarij/Makari) 53v, *Arzeni* (= Arsenij/Arseni) 93v¹⁸, premda je inače *i* u tim *i* u drugim stranim imenima i u ostalim posuđenicama završni *j* sigurno zasvjedočen: *Arsenij, Atanazij, Bazilij, Evagarij, Jeroncij, Makarij/Maharij, Mojsij, Panucij, Patricij, Pubilij, Sizoj; kontrarij, obsekvij*.

O prejotacijskom *j* u ŽSO bilo je govora u radu o samoglasničkim pojavama u tom spomeniku.¹⁹

Suglasnik *j* u neobičnom G^{mn} *mińljenjaj* 89v vjerojatno je posljedica slabljenja napetosti završnoga *h*: najprije je moralo doći do izjednačavanja G^{mn} s L^{mn} na *-ah* (pod utjecajem dvojine²⁰), a zatim je završni *h* zamijenjen s *j*. To je jedini primjer i za navedeni oblik G^{mn}, kao i za pojavu *h > j*.²¹ Inače u ŽSO imenice sr. r. u G^{mn} imaju nastavak *-Ø*. S tim bi nastavkom imenice na *-nje, -lje* imale na kraju riječi nedopustiv suglasnički skup *nj, lj*, u uvom slučaju *mińljenj*, pa jezik traži drugi izlaz.

Nestabilnošću u određenim položajima odlikuje se i suglasnik *v*. U nekim položajima on se beziznimno gubi. Tako se *v* kao prijedlog redovito gubi ispred riječi koje počinju suglasnikom *v* (radi se zapravo o sańimanju gemi-

¹⁵ O ispadanju intervokalnoga *j* i kontrakciji samoglasnika u ŽSO v. D. Malić (1991) 112-114.

¹⁶ D. Malić (1990b) 243-244 i (1991) 114.

¹⁷ Primjere grafije *v*. u: D. Malić (1989) 139. Usp. i bilj. 9.

¹⁸ V. ibid.

¹⁹ D. Malić (1991) 111-112.

²⁰ Usp. npr. u IR *po sredi zlamenjah* 19v – v. J. Bratulić (1978) u transkripciji teksta.

²¹ Takvi su G^{mn} u imenica sr. r. na *-je* potvrđeni i u Zoranićevim "Planinama": *od zeńaj i cvitov, svih razlikih bińaj i zeńaj* – P. Zoranić "Planine", Stari pisci hrvatski 16, Zagreb 1888, 7 i 82. – G. Ruńićić (1931), JF 10, 52, navodi te primjere među G^{mn} sr. r. "bez nastavka".

nata): (v)²² večer, (v) veri, (v) vrime, (v) vrtli. Međutim, do gubljenja prijedloga *v* dolazi i u nekim drugim položajima (ispred samoglasnika, sonanata i šumnika): (v) *Ejpti* 16; (v) *jistinu* 12v, (v) *navidost* 72, (v) *nenavidost* 92v, (v) *nižnih* 110; (v) *dni* 101v, (v) *kruh* 77, (v) *sebi* 31v, (v) *studenac* 77v, (v) *toliko* 19, ali to su izuzetni primjeri u odnosu na one u kojima se prijedlog *v* čuva (barem na pismu).

Kao prefiks *v-* se uglavnom čuva. Tako u oblicima glagola *vhajati* (5x), *vkup* 12v, 73v, *vli(j)* 37v, *vliavajući* 37, u oblicima glagola *vlisti* (8x), u oblicima glagola *vložiti* (7x), *vnićevaše* 15, u oblicima glagola *vniti* (27x), *vnišastje* 79v, *vnutar* 65v, 110v, u oblicima glagola *vpasti* (9x), *vpeļa* 81v, *vpeļati* 73, *vpitova-hu* 8, *vpusti* (4x), *vskup* 41, u oblicima glagola *vzeti/vzimati* (19x), *po vzetji* 44v, u oblicima glagola *vžigati* (4x). Ipak, ima odstupanja. Kao prefiks *v-* se gubi u prilogu (v)*jistinu* 12v prema 30 potvrda za lik *vjistini/vjistinu*; zatim u oblicima glagola *vstati (se)*: *stah se* 89v, *sta se* (8x), *stani* (2^{id} imper.) 24v, *stajući* 24, *stanući* 23v (bez obzira na kolidiranje s oblicima glagola *stati* = 'stati, ostati; stajati') prema 24 potvrde za oblike toga glagola bez gubljenja prefiksalnoga *v-*. Ipak, kada u istoj rečenici dolaze oba glagola, naglašena je opreka *ustati*²³/*stati*: *ustav se, sta na vrhu dan pet* 89.

Na početku riječi suglasnik *v* redovito se gubi u nekadašnjem prefiksu *vъz-/vъs*²⁴: *skrisi* (< *vъskrēsiti*) 111v, *skrsnu* (< *vъskrъsnoti*) 100, *skrsnutja* 83v, *po skrsnutiji* 86v (< *vъskrъstnотije*), *splakah* 83, *splaka* 22v, 85, 117v (< *vъsplakati*), *spomene* (< *vъspomena*) (7x), oblici glagola *spomenuti (se)* (15x) i glagolska imenica *spomenenje* (4x) (< *vъspomenoti*, *vъspomenenije*), *spominati* (< *vъspominati*) (10x), oblici glagola *zdahnuti* (< *vъzdъhnoti*) (6x), glagolska imenica *zdihanje* (< *vъzdyhanije*) (4x), oblici glagola *zdržati* i glagolska imenica *zdržanje* (< *vъzdržati*, *vъzdržanje*) (ukupno 5x), *zdrhtah* 70v, *zdrhtavši* 49 (< *vъzdrgtati*), oblici glagola *zdvignuti* (< *vъzdvignoti*) (10x), *zmožan* (< *vъzmožъnъ*) (4x), oblici glagola *zvapiti* (< *vъzvъpiti*) (10x), *zvisti* (< *vъzvěstiti*) 47v, 106v, 112v. Izuzetak su samo glagoli *vzeti*, *vzimati* i glagolska imenica *vzete* (< *vъzeti*, *vъzimati*, *vъzetije*), koji dolaze uvijek sa *vz-* (ukupno 20x).

Suglasnik *v* gubi se sporadično i unutar riječi (na morfemskoj granici, ali i inače). Staro je (praslavensko) gubljenje suglasnika *v* na granici prefiksa i osnove u *oblak* (< **ob-vlakъ*), *obećati/obećivati* (< **ob-větjati*), *obratiti/obraćati (se)*, *obraćenje* (< **ob-vratiti*), a novije, karakteristično za ovaj spomenik, u oblicima glagola *obeseliti (se)* (< *obveseliti*) (6x). Gubljenje suglasnika *v* potvrđeno je još na granici osnove i tvorbenog sufiksa: *distvo* (< *děvъstvo*) 13v, *kraļestvo* (6x);

²² U zagradu se stavlja prijedlog *v* koji se gubi, odnosno sažimlje s narednom riječju.

²³ O problemu prijelaza prefiksa/prijedloga *v-/v* u *u-/u* v. D. Malić (1989a) 148, (1991) 114-116.

²⁴ Prefiks *vъz-* već se u kanonskim stl. tekstovima bilježi s provedenim glasovnim promjenama na granici prefiksa i osnove – v. u LP riječi složene s prefiksom *vъz-/vъs-*.

na granici osnove i morfološkog nastavka: *spomenuši se* 38, *splniši* 69v, *vidiši* 67v pored 64 potvrde za neizmijenjeni nastavak *-vši*, odnosno kada je sam *v* morfološki nastavak iza slogotvornoga *r*: *prostr* 68, *utr* 107v²⁵; u suglasničkom skupu na početku riječi: *srab* 68v; *storil* 52, ali *stvori* 75v, *stvari* 52, 55v, *stware* (!) 92; *trdost* 30 pored *tvrd-* (4x), *utrđih* 48v, *utrjeni* 130v pored *utvrjujući* 69. U suglasničkom skupu *nstv*, *dstv*: *človičanstu* 99v, *po zločudstu* 76 pored *zločudstvo* 46 prije se radi o pisarskim pogreškama (izostavljanju jednoga *u*) nego o gubljenju *v*, jer se takvi suglasnički skupovi obično pojednostavnjuju na početku (na morfemskoj granici), a ne na kraju skupa.

Zanimljiva je pojava zamjena intervokalnoga *v* s *j*: *čujati se* (graf. *čuyatiffse*) 84 umj. *čuvati se*; *čujahu se* (graf. *čuyahuſse*) 79v umj. *čuvahu se*; *pribijajući* (graf. *pribiauchi*) 65v umj. *pribivajući*; *pokrijaše* (graf. *pocriyaſe*) 85v umj. *po-krivaše*; *rijaše* (graf. *riyaſse*) 111v umj. *rivaše*; primjer *prebijaše* (graf. *pre-biiiaſce*) 74v umj. *prebivaše*, na prijelazu iz retka u redak, može biti i pogrešno grafijsko razdvajanje *u = v* na *i/i*; primjer *razrijano* (graf. *rassfiano*) 98 pravilna je tvorba pasivnog participa glagola *razrijati*, s neobičnim proširenjem osnove glagola *razriti*. Manje je vjerojatna obratna pojava: zamjena intervokalnoga *j* s *v* u primjeru s graf. *prihouahu* (umj. *prihojahu*) 67, gdje se prije radi o pisarskoj pogreški nego o liku *prihovahu*. U zamjениčkoj osnovi *vs-* (< *vbs-*) samo je jednom potvrđena metateza suglasnika: *suih* 64. U svim ostalim mnogobrojnim slučajevima (izuzev N^{id}, koji glasi *vas* < *vbsv*) ta osnova ostaje bez izmjene: *vse-ga*, *vsemu*, *usa*, *vse*, *usi*, *vsih*, *vsim...*; *usaki*, *usakoga...*, *vsagda*, *vsagdi*, *sav-sim/savsima*, *vsemoguči*.

Suglasnik *v* može se javiti kao rezultat pojednostavnjivanja suglasničkoga skupa slabljenjem napetosti onoga suglasnika koji je u danom slogu udaljeniji od samoglasnika: *pt* (< *bt*) > *vt*: *obvteži* > *ob-teži* > *o-pteži* > *outeži* 28v, ukoliko se u ovom primjeru ne radi o prepisivačkoj pogreški (u gotičkom minuskulnom pismu slova *v* i *b* vrlo su slična, pa se pri prepisivanju mogu zamijeniti).

Što se tiče često spominjane zamjene suglasnika *v* s *f* u određenim položajima, u radu o grafiji ŽSO²⁶ utvrdila sam da se radi samo o primjeni grafema *f* (i *ff*) pored *u* (= *v*) u istim položajima, a ne o glasovnoj promjeni. Glasovnoj se promjeni protive mnogobrojni slučajevi kad grafem *f* dolazi ispred samoglasnika, sonanata i zvučnih suglasnika, koji ne mogu izazvati promjenu *v* > *f*. U ranijoj je literaturi vladalo uvjerenje da se radi o glasovnoj pojavi²⁷, pa sam i sama

²⁵ Inače se *v* na kraju riječi čuva. Primjer *stware* (I^{id} ž. r. umj. *stwarev*) 92 prije je nastao pisarskom pogreškom nego glasovnom promjenom.

²⁶ D. Malić (1989a) 147-148.

²⁷ Npr. T. Maretić (1889) passim; M. Rešetar (1898), Rad 136, 109-110. — V. i izdanja starijih hrvatskih tekstova, osobito u ediciji Stari pisci hrvatski.

bila sklona tome mišljenju²⁸. Da se sigurno radi o grafijskoj a ne o glasovnoj pojavi, prvi je utvrdio J. Vončina.²⁹

3. 2. Suglasnik *f*

Od domaćih riječi suglasnik *f* dolazi samo u oblicima glagola *ufati* i glagolskim imenicama *ufanje*, *zaufanje*. U posuđenicama je bolje zastupljen: *fatiga*, *fruštati*, *sakrificij*; *Feliž*, *Flagrij*/*Flagrijus*, *Elfanijus*, *Epifanij*, *Serafijon*/*Sarafijon*, *Teofil*. Izostao je *f* jedino u imenu *Panucij* (5x) (lat. *Paphnutius*), što može biti i greška u latinskom izvorniku našega teksta (sve su, naime, potvrde iz istoga članka).

U imenu *Josep* (graf. *iosep* – lat. *Ioseph*) 35, koje je među navedenim stranim imenima u kojima dolazi *f* jedino posve odomaćeno, na mjestu izvornoga *f* dolazi staro domaće *p*.³⁰ To je ime, kao jedno od temeljnih biblijskih imena, ušlo u hrvatski jezični sustav dok u njemu još nije bilo suglasnika *f*. Isto vrijedi i za posuđenice *punestrica* (lat. *fenestra*, dalmrom. **fonestra*) 51v, za pojam iz svakodnevnoga života, i *sumpor* (lat. *sulphur*) 82, 92v, vezan uz vjersku tematiku (usp. § 5. 2.).

3. 3. Suglasnik *h*

Suglasnik *h* relativno je stabilan, kao i inače u čakavskim govorima, ali ipak ima i s njim u vezi nekoliko problema. Redovito se čuva na početku riječi: *hinba*, *hiniti*, *hiža*, *hižica*, *hlib*, *hoditi*, *hojenje*, *hrana*, *hraniti*, *hud*, *hudoba*, *huliti*, *hvala*, *hvaliti*, te u posuđenicama: *heretik*, *hor*, *Helijas*. Izuzetak je glagol *hotiti*, čiji oblici, kao i inače u čakavštini, dolaze s početnim *h* i bez njega. Tako: *hotiti* (3x), ali ne i *otiti*, jer je taj lik rezerviran za glagol 'otiči', *hoću* (6x), *hoćeš* (12x), *hoće* (11x), *hoćete* (2x), *hoteći* (13x), *hoti* (3x), *hotiše* (3x), *hotihu* (1x), *hotil* (1x) pored *oću* (5x), *oćeš* (5x), *oće* (7x), *oćete* (6x), *oteć* (1x), *oteći* (4x), *oti* (1x), *otiše* (3x), *otihu* (2x), *otel* (4x), *oteli* (1x), *otil* (2x), *otila* (1x), *otilo* (1x), *otili* (1x). Uz negaciju oblici toga glagola uvijek se tvore od skraćene osnove: *neću* (4x), *nećeš* (3x), *neće* (6x), *nete* (1x – 1^{mn} prez.); *ne tih* (1x), *ne tihu* (1x); *ne tij* (7x), *ne tijte* (3x).

Nekoliko je potvrda za gubljenje *h* na kraju riječi, ali oni su izuzetno malobrojni u odnosu na one u kojima se *h* na kraju riječi čuva. To su: *ne spome-nu(h)*³¹ se 2, *ki(h) ja...* zamirah 59, *služeći(h) Gospodinu* 65v, *najdo(h) jamu* 65v, *pomañka(h)* (kraj rečenice) 69v, *u vnozi(h) grisih* 78.

²⁸ D. Malić (1973) 103-104.

²⁹ J. Vončina (1977) 152-154.

³⁰ U tom je imenu inače dvojbena čitanje lat. intervokalnoga *s*: *Josep*/*Jozep*. U starijoj hrvatskoj književnosti (do 17. st.) potvrđena su oba lika, s prevagom prvoga na čakavskom području. Lik *Josip* potvrđen je u hrvatskim tekstovima tek od 16. st. (Š. Kožičić). – V. AR IV, 658 s. v. *Josep*, 659 s. v. *Josip* i 671 s. v. *Jozep*, te ER I, 783 s. v. *Josef*.

³¹ U zagradi dolazi grafijski neregistriran suglasnik *h*, što s obzirom na mnogobrojnost primjera u kojima se suglasnik *h* bilježi mogu biti i pisarske pogreške.

Suglasnik *h* postaje od *g*, *k* ispred zatvornih suglasnika i afrikata: u oblicima glagola *drhtati* (< *dr̥gtati* → *dr̥gtati* → *dr̥ktati* → *dr̥htati*) – *drhću* 83v, *drhćući* 82; *hći* (< **dr̥kti* → *dr̥ći* → *dći* → *tći* → *kći* → *hći*) (15x); *lahko* 108v, *polahku* 121v (< *l̥gr̥ko* → *lagko* → *lahko*), te u prijedložnim izrazima *h Bogu* (4x), *h celi* (5x), *h crikvi* (2x), *h tebi* (5x) i dr. Na taj se način osebujni suglasnički skupovi ZZ³² i ZA mijenjaju u običnije TZ i TA. Ima i dosta potvrda za *h* koji se bilježi kao alofon suglasnika *g* na granici sufiksa i osnove, na kraju riječi, u skupu *g + S* i u drugim položajima, ali one su rjeđe u odnosu na one sa *g* u istim riječima. Npr. *nihdo* 3v, *nihdare* 11, 120, *usahda* 3v...; *sluh* (= *slug* - G^{mn}) 66v, *teh* (= *teg*, tj. 'posao') (7x)...; *dvihnut* (= *dvignut*) 97, *hlas* (= *glas*) 29, *hrih* (= *grih*) i izv. i dr.³³

Pod utjecajem latinske riječi *humilis* nalazi se *h* u primjeru *humilyenye* (= umijenje 'poniznost, pokornost') 103v pored *umiļen* (3x), *umiļeno* (3x), *umiļenje* (15x). Vjerojatno je to samo latinski grafijski utjecaj budući da se naša i latinska riječ dijelom svojih značenja podudaraju. Ta je pojava poznata i iz drugih hrvatskih latiničkih tekstova³⁴, a najstarija poznata je iz SM³⁵.

Početni latinski aspirirani *h* gubi se u imenima *Ilarijon* (lat. *Hilarionus*) (5x), *Ipericij* (lat. *Hypericinius*) 10v, 120, *Jeronim* (lat. *Hieronymus*) 99, *Jerozolim* (lat. *Hierosolyma*) (3x). Posuđenica *abit* (6x) (lat. *habitus*, tal. *abito*) očito je preuzeta iz talijanskoga, dok *heretik* (lat. *haereticus*, tal. *eretico*) dolazi i s *h* i bez njega: *heretik* 39v (3x) pored *eretici* 3v.

Izuzetno lat. *Elias* (hebr. podrijetla) dobiva na početku *h*: *Helijas* 1 pored odomaćenoga *Jilija* 34, 105.

Latinski grleni *ch* (grčkog podrijetla) prenosi se kao *k* i kao *h* (i u istim riječima), pri čemu se *h* može tumačiti crkvenoslavenskim utjecajem. Tako: *arkanjeli* (lat. *archangelus*) (2x) i *arhanjeli* (2x), *jarkibiskup* (lat. *archiepiscopus*) (3x) i *jarihiskup* (6x), ali samo *hori* (lat. *chorus*) 43v, *stumak* (lat. *stomachus*) 102, *Ankila* (lat. *Achilles* /!/) 54, *Kame* (lat. *Chame*) 2v, *Krist* (lat. *Christus*) 6v (2x). U *Maharij* (lat. *Macarius*) (3x) *h* dolazi na mjestu *k* pored *Makarij*, *Makarijev* (15x).

3. 4. Suglasnik *l*

Suglasnik *l* na kraju sloga i riječi obično ostaje nepromijenjen i u domaćim riječima i u posuđenicama: *poldne* 58, 58v; *del*, *misal*, *pečal*, *pogibel*, *pol*, *posal*, *sol*, *stol*, *vol*, *vrtal*; *od zdel* (G^{mn}); *svital*, *vesel*; *utal*; *izdraelski*; *anjel*, *bačil*, *dja-*

³² Z = zatvorni suglasnik, T = tjesnačni suglasnik, A = afrikata, S = sonant. – Za promjene u suglasničkim skupovima v. § 4.

³³ Premda je ta pojava prisutna u nekim čakavskim govorima, u radu o grafiji i pravopisu ZSO (D. Malić/1989a/ 138-139), ti se primjeri tumače izvanjezičnim razlozima.

³⁴ U AR XIX primjeri *humijen* i *humijenstvo* navode se s. v. *umiliti* (str. 556 i 556) i *umiļenstvo* (str. 569). Pritom npr. L. Terzić piše *umiļeno*, ali *umiļenstvo*.

³⁵ Graf. *humilena* (= umiļena) 4, 24, 38 – v. D. Malić (1973) 106.

val, mirakul, perikul; simpal; Danijel, Gabrijel, Izdrael, Mihovil, Paval, Teofil; u mnogobrojnim primjerima participa aktivnog uz samo dva primjera za gubljenje završnoga *-l*: *umr* (iza slogotvornoga *r*) 86v pored *umrl* (4x) i *začudi(l)* se 30 pored *začudil se* 46, 128v. Jedino u posuđenici *molstir* (vlat. **monisterium*) (14x) može doći do gubljenja *l* na kraju sloga: *mostir* (5x), ali tu on i nije primaran.

3. 5. Epentetski *l*

Tzv. epentetski *l* (posljedica praslavenske jotacije suglasnika *b, p, m, v*) javlja se u uobičajenim položajima — u pojedinačnim riječima: *zemļa*; u tvorbi pridjevskim sufiksom *-jv*: *djavļi*; u glagolskim oblicima: *gibļu, ļubļu, trpļu; otimļe, otnemļe, zajemļe, znemļe; počrpļuci; družbļaše, kripļaše, ļubļaše, ostavļaše, počrpļevaše, pravļaše, trpļaše; pripravļahu; ne ostavļaj; blagoslovļen, okruļan, posramļen, pripravļen, utrpļen; počruļenje* (gl. im. od *počrviti* = 'pocrvenjeti'), *utrpļenje, zgubļenje*.

Sekundarni skupovi *bj, pj, mj, vj* (< *buj, puj, muj, vuj*) ostaju neizmijenjeni. Potvrde su samo za *vj*: *drivje* 54v (2x), *drivja* 54v, *zdrauje* 23v, 118v; *kruju* 50; *diuje* 38v.

3. 6. Suglasnik *r* < *ž*

Poznata je pojava da intervokalni *ž* glasovnim putem prelazi u *r*. Najčešća je pojava *r* < *ž* u čestici za pojačavanje *r/re* < *ž/že* na kraju veznika, zamjenica i priloga, u kojima se često gubi krajnji *-e*: *ar/are, jer/ljere, jur/ljure, ner/nere, ter/tereltre; dari* (< *daže i*); *čagodir, nigdor/nigdore, nikogar/nikogare, nikomre, nikomure, ništar/ništare, nigdar/nigdare, nikakore, nikamore*; u prezentu glagola *izgnati* i *moći*: *izrene* 102v; *moreš, more, moret, moremo, morete* (ukupno 50x), *odnemoš* 119v, *prenemoš se* 85, ali 1^{jd} i 3^{mn} *moğu*. Ostatak toga *ž* u nekim veznicima i priložima: *akože* 1v, *akož* 92, *až* 38 (2x), *jedaž* 67, 70v, 108, *kakož* 110, 120v jedan je od crkvenoslavenskih tragova u ŽSO, ali na leksičkoj, a ne na fonološkoj razini.³⁶

3. 7. Čakavska zamjena zvučne afrikate *ž*

Zvučna afrikata *ž* novija je pojava u hrvatskom jeziku (u štokavskom narječju), do koje dolazi nakon otpadanja slabog poluglasa, kada se suglasnik *č* našao pred zvučnim suglasnicima, i usvajanja posuđenica sa *ž*. U čakavštini taj se fonem nije razvio, nego se na njegovu mjestu javlja suglasnik *ž*. Od domaćih riječi takva je *sržba* (< *srđčiba*): *sržba* 15, *sržbu* 26v, 27 (za morfološko pisanje te riječi v. § 4. 5. 1.). Za *ž* umj. *ž* u posuđenicama v. § 5. 2.

³⁶ V. D. Malić (1990b) 244.

4. Pojave u suglasničkim skupovima

Za poredak suglasnika u suglasničkim skupovima u okviru sloga, odnosno riječi, postoje stroga distribucijska ograničenja. Suglasnički skupovi su ili primarni (naslijeđeni iz praslavenskoga sustava) ili sekundarni (nastali nakon redukcije poluglasa u slabom položaju, najčešće na granici prefiksa i osnove³⁷, ali i inače). Raspored suglasnika u primarnim suglasničkim skupovima određuje pravila rasporeda suglasnika u svim kasnijim suglasničkim skupovima. Primarni se skupovi dijele na obične (ili tipične) i osebujne (ili netipične). Osebujni skupovi su teško ostvarivi, pa podliježu promjenama. Razlikuju se obični i osebujni skupovi na početku i na kraju sloga ili riječi. Na morfemskoj granici nakon ispadanja slaboga poluglasa sastaju se dočetni suglasnik ili suglasnički skup prethodnoga sloga i početni suglasnik ili suglasnički skup narednoga sloga. U takvim sekundarnim suglasničkim skupovima često nastaju osebujne suglasničke sveze i oni se preoblikuju raznim suglasničkim promjenama po uzoru na primarne skupove.³⁸

4. 1. Početni i završni suglasnički skupovi

4. 1. 1. Početni suglasnički skupovi

Početni suglasnički skupovi mogu biti jednočlani, dvočlani i tročlani. Jednočlane nije potrebno uvrstiti u ovo razmatranje. Od dvočlanih u ŽSO su najzastupljeniji TS, ZS, SS i TZ. To su oni skupovi koji idu u red običnih. Ostali su manje zastupljeni i osebujni. Oni su u jeziku podložni raznim pojednostavnjivanjima, a u ovom su spomeniku dobrim dijelom još sačuvani. Tročlani skupovi znatno su rjeđi, a najzastupljeniji su obični TZS.

a) dvočlani početni suglasnički skupovi

ZS bl: *blagdan, blago, blagoslov, blagosloviti, blagoslavljati, blagovati, blazina, blažen; blizu, bližika, bližištvo, blud, bluditi*

br: *brada, braniti, brat, bratja, brez, brime, britva, brižiti, brojiti*

(dn³⁹): *dne, dnem, dnevi, dni*

³⁷ To vrijedi i za one prefikse u kojima se već u stsl. kanonskim tekstovima, tj. najstarijim zabilježenim slavenskim tekstovima, ne bilježi poluglas (tzv. apsolutno slabi položaj poluglasa), nego promjene izazvane njegovim nestankom: *vz-/vz-*, *iz-/is-*, *raz-/ras-*.

³⁸ Osim suglasničkim promjenama osebujni suglasnički skupovi pojednostavnjuju se i na druge načine: vokalizacijom slabog i sekundarnog poluglasa (npr. *daska, magla; dobar, mudar* – za ŽSO v. D. Malić /1991/ 91-101) ili pretvaranjem neslogotvornoga člana skupa u slogotvorni (npr. *ožujak, seoba, udovica*). U ŽSO je ta vrsta promjena zastupljena u vokalizaciji prijedloga (rjeđe prefiksa) *v* u *u* – v. ibid. 114-116.

³⁹ U zagradi se navode sekundarni skupovi. U nekima od njih, npr. (*sm*), (*sv*), (*vj*), (*vl*), (*zn*) i dr., prvi je suglasnik tvorbeni (prefiksalni) morfem.

dr: *dračje, drag, drimanje, drivo/drvo, drivje, drugi, drugač, drugoč/dru-goća, družba, družbiti*

dv: *dvignuti, dvor*

(dv): *dva i izv.*

gl: *glad, glas, glava, gledati*

gn: *gnus*

gr: *grad, gresti, grih i izv., grob, grozdje, grub, grustiti*

kl: *klačenje, klasti*

kr: *kralj, kraljestvo, krat, krila, kripak, kripiti, kripost, kriv, kriviti, križ, krotak, kroz, kruh, krut*

(pj?): *pju (< pʲjʲ)*

pl: *plač, plačan, plakati, plam, plašč, plav (= 'lađa'), pleća/pleći, plesti, plod*

pļ: *pļunuti*

pr: *prav, pravadan, pravadnik, pravda, praviti (= 'govoriti'), prazdan, praznovati, prebiti (= 'proboraviti'), prebivati, pred/preda, predrag, pregrišiti, prehajati, prehiniti, prejti, prelip, prejubodijstvo, premoći, premagati, premišljati, prenemoći, preobraziti, prepustiti, presan, prestajati, prestolje itd.*

tr: *trava, trepetičan, trešće, tret, tretič, trezam, trezmost, tri, trideset/tridest, trud, trudan, truditi*

(tr): *tre (< tere < teže)*

tv: *tvoj, tvrd, tvrdost, ali i trdost 30, utrdih 48v, utrjeni 130v*

TS hl: *hlīb*

hr: *hrana, hraniti*

hv: *hvala, hvaliti*

(sj): *sjutra (< sʲjutra)*

sl: *slast, slatkost, slava, slavan, sled/slid, slediti/sliditi, sledovati, slina, slišati, slobod/slobodan, sluga, služabnik, služiti*

(sl): *slišati (< vʲslyšati)*

sm: *smijati se, smiti, smo*

(sm): *smagati (< sʲmagati), smoći (< sʲmoći), smaman (< sʲmamʲnʲ), smilovati se, smiļenje (< sʲmil-), smutiti se (< sʲmʲtiti)*

sn: *snig*

(sn): *sna, sni (< sʲna, sʲni), snisti, snidati (< sʲnēd-)*

sr: *sram, sramovati se, srebro*

(sr): *sraβ (< sʲraβʲ)*

sv: *sve (1^{dv} prez. biti), 1. svet/svit (= 'svijet'), 2. svet (= 'svet'), svetac, svetost, svića, svita, svital, svitlost, svitan, svoj*

(sv): *svedok, svedokovati, svedočtvo (< sʲvēdok-), svijati (< sʲvijati), svih (< vsih < vs-) 64 pored mnogobrojnih primjera s neizmijenjenim skupom vs- u toj zamjениčkoj osnovi*

(tj): *tja* (< *tja*)

zl: *zlat*

(zl): *zlakati* (< *izlakati*), *zlisti* (< *izlěsti*), *zlo*, *zločudstvo* (< *zlo*), *zlaminja* (< *znam-*)

(zm): *zmožan* (< *vzmožnъ*)

zn: *znati*

(zn): *znimati* (< *iznimati*), *znenaviditi* (< *vznenaviděti*), *znidati se* (< *iznědati se*)

zr: *zrel*

zv: *zvati*

(zv): *zvapiti* (< *vzvpiti*), *zvesti* (< *izvesti*), *zveličiti* (< *vzveličiti*), *zvistiti* (< *izvěstiti*), *zurgoh* (1^{id} aor. *zvrći* < *izurg-*)

SS ml: *mlad* i *izv.*, *mledan*, *mliko*

(mn): *mniti* (< *mьněti*), *mni*, *mnou* (< *mьně*, *mьnojъ* – D^{id} zamj. *ja*)

(mń): *mńu*, *mńah*, *mńaše*, *mńahu* (oblici gl. *mniti* < *mьněti*)

mr: *mriše* (3^{id} imperf. *mriti* < *mrěti*)

(vj): *ujistinu/vjistini* (< *vъjistinъ/vъjistině*)

vl: *vladanje*, *vladavac*, *vladika*, *vlas*, *vlašć*

(vl): *vliti* (< *vъliti*), *vlisti* (< *vъlěsti*)

(vn): *unićevati* (< *vъněćevati*), *uniti* (< *vъniti*), *unutar* (< *vъnotrъ*), *unog*, *unožati*, *unožastvo* (< *mnog-*)

vr: *vratiti se*, *vraćati se*, *vrata*, *vrića*, *vrićica*, *vrime*

AS cr: *crikva*

cv: *cvilež*, *cvitje*

čl: *človik* i *izv.*

čr: *črivo*

TZ sk: *skoro*, *skućati*, *skupost*

(sk): *skazati* (< *sъkazati*), *skonćati*, *skonćivati* (< *sъkonč-*), *skopati* (< *iskopati*), *skoreniti* (< *iskorěniti*), *skuhati* (< *sъkuhati*), *skupiti*, *skupļenje*, *skupščina* (< *sъkorp-*), *skusiti*, *skušanje* (< *iskusiti*)

(sp): *spati*, *spanje* (< *sъpati*), *spasti*, *spasenje*, *Spasiteļ* (< *sъpas-*), *spitati* (< *ispitati*), *spomena*, *spomenenje*, *spomenuti*, *spominati* (< *sъpomen-*), *spovid*, *spovidati*, *spoviditi* (< *ispověd-*), *spuditi*, *spujevati* (< *sъpord-*)

st: *stati*, 1. *stajati*, *stanovit*, *stanje*, *star* i *izv.*, *ste* (2^{mn} prez. *biti*), *stena*, *strhat*

(st): 2. *stajati* (< *vъstajati*), *stegnuti* (< *istęgnoti*), *stezati* (< *istęzati*), *stikati* (< *istěkati*), *stisnuti*, *stišenje* (< *sъtiskn-*)

(št): *štiti* (< *čьtiti*) – usp. za istu osnovu skup (*šč*), *štovati* (< *čьtovati*)

(zb): *zbaviti* (< *izbaviti*), *zberi* (< *sъbrati*), *zbojati se* (< *sъbojati*), *zborišće* (< *sъbor-*)

zd: *zdeła*

- (**zd**): *zdaleče* (< *izdaleče*), *zdihanje* (< *uozdyhanŷje*), *zdrhtati* (< *uozdrŷgtati*), *zdržati*, *zdržanje* (< *uozdržati*)
 (**zg**): *zgarati* (< *izgarati*), *zgañati* (< *izgañati*), *zgoditi se* (< *srgoditi*), *zgora* (< *srgora*), *zgubiti*, *zgubljenje* (< *izgubiti*)
ZZ (**bd**): *bde*, *bdećemu* (< *bŷdēti*)
 (**gd**): *gdo* (< *kŷto*), *gdi* (< *kŷdē*)
 (**pt**): *ptica* (< *pŷtica*)
 (**tk**): *tkati* (< *tŷkati*)
ZA (**pč**): *pčela* (< *bŷčela*)
TT (**sh**): *shajati* (< *ishajati*)
TZ (**hć**): *hći* (< *dŷći* → *dći* → *tći* → *kći* → *hći*)
 šć: *šćap*
TA (**šč**): *ščata* (3^{id} aor. *ščatati* < *sŷčtati*) – usp. za istu osnovu skup (*št*)
SZ (**vk**): *vkup* (< *uŷkupŷ*)
 (**vp**): *vpasti*, *upeļati*, *vpitovati*, *vpustiti* (sve s prefiksom *uŷ-* > *v-*)
ST (**vs**): zamjenička osnova *us-* (< *uŷs-*) u kosim padežima zamjenice *us* i izv.
 (**vz**): *vzeti*, *vzetje*, *vzimati* (< *uŷzēti*, *uŷzimati*)
 (**vž**): *vžigati* (< *uŷžigati*)

b) tročlani početni suglasnički skupovi

- TZS** (**skr**): *skrušiti*, *skrušenje* (< *sŷkrušiti*)
 (**spl**): *splakati* (< *uŷsplakati*)
 (**spr**): *spravan* (< *sŷpraviti*), *sprida* (< *sŷprēdŷ*), *sprostiti* (< *isprostiti*)
str: *strana*, *strah*, *strašan*, *strašiti*, *straža*, *stražac*, *strići*, *strela/strila*
 (**str**): *stratiti*, *straćati*, *straćevati* (< *sŷtrat-*)
 (**stv**): *stvar*, *stvoriti* (< *sŷtv-*), ali i *storil* 52 (v. § 3. 1.)
 (**zbr**): *zbrojiti* (< *izbrojiti*)
zdr: *zdrav*, *zdravje* (s prasl. promjenom *zr* > *zdr*)
 (**zdv**): *zdvići/zdvignuti* (< *uŷzdvig-*)
 (**zgr**): *zgrišiti*, *zgrišati* (< *sŷgrēš-*), *zgrustiti se* (< *sŷgrustiti*)
TTS (**shr**): *shraniti* (< *sŷhraniti*)
TSS **smr**: *smrad*, *smraditi*
 (**zvr**): *zvratiti* (< *izvratiti*)

Od dvočlanih početnih suglasničkih skupova među ZS sekundarni su (*dn*), (*dv*), a (*pj*) zbog grafije nije siguran: *pju* (< *pŷjŷ/pijŷ*) 123v (graf. *pyu* može se čitati i *piju*). Među TS sekundarni su skupovi jednaki primarnima, a često nastaju glasovnim promjenama u prefiksima *iz-*, *sŷ-*, *uŷz-* > *z-/s-*. Sekundarni skupovi bez primarnoga parnjaka među njima su (*sj*), (*tj*). Među AS svi su skupovi primarni. Među SS ima više sekundarnih: (*mn*), (*mñ*), (*uj*), (*vn*). Među TZ nemaju primarnoga parnjaka (*sp*), (*št*) i (*zb*), premda *sp* može biti primarni skup. Ostali dvočlani skupovi su rijetki i među njima je primarni (čakavski) samo TZ

šč⁴⁰. Većina se tih skupova u raznim dijalektima pojednostavnjuje, najčešće otpadanjem prvoga člana. U ŽSO oni se još čuvaju, čemu dobrim dijelom može biti razlog i čuvanje etimologije u književnom tekstu.

Od tročlanih početnih skupova primarni su samo *str* i *zdr* (ovaj drugi samo uvjetno jer se još u praslavenskom razdoblju razvio iz *zr*) među TZS i *smr* među TSS. Za postanak vrijedi što je rečeno za dvočlane skupove.

4. 1. 2. Završni suglasnički skupovi

U slavenskim su jezicima, pa tako i u hrvatskom, primarni završni suglasnički skupovi samo *st*, *zd*, *št*, *žd* (u čakavskom narječju umjesto posljednja dva *šč*, *žj*). Skup *st* potvrđen je u mnogobrojnim imenicama ž. r. na *-ost*: *dlgost*, *gorkost*, *kripost*, *lenost*, *(ne)milost*, *radost*, *skupost*, *slatkost*, *svitlost*, *tamnost*, *treznost*, *turdost*, *vernost*, *žalost* (i druge imenice na *-ost*, potvrđene u ŽSO samo u kosim padežima), zatim *zavist*; *krst*, *Isukrst*, *prst*; G^{mn} *ust*; 3^{pl} prez. *jest*; pridjev *čist* i samo preko priloga *často* (13x) potvrđen *čast* (< *čęstъ*); brojevi *šest* i sekundarni *dest*, *dvadest*, *tridest*, *četrdest* (pored *deset*, *dvadeset*, *trideset*, *četrdeset*); ptc. pas. *našast* (graf. pogr. *nassat*), te u glagolskim imenicama: *odšastje*, *pošastje*, *prešastje*, *prišastje*, *sišastje*, *šastje*, *unišastje*, koje pokazuju participni oblik na *-st*. Skup *zd* potvrđen je samo u izvedenici *grozdje*. Skup *šč* potvrđen je u riječima *plašč*, *te svetošč* 102v, *svetošči* 102, *dašč* 79v, 80 (v. § 1.). Od domaćih riječi sa završnim suglasničkim skupom dolazi još samo *vosk* 134 (graf. *uofch* mogla bi se čitati i *vošč*), sa *sk*, koji je običan među početnim skupovima TZ. Tako je i u Zoranića, gdje ima još i *trisk*.⁴¹ Ostali završni (sekundarni) suglasnički skupovi u ŽSO razbijaju se umetanjem sekundarnoga *a*.⁴² U posuđenicama su veće mogućnosti s obzirom na završne suglasničke skupove (v. § 5. 3.).

4. 2. Suglasnički skupovi *čl*, *čr/čr*

Početni suglasnički skup *čl* ostaje neizmijenjen: *človik*, *človičanski*, *človičanst(v)o*. Za početni skup *čr/čr* grafija ne daje sigurnih pokazatelja o njegovu izgovoru, ali se za 14. st. još ne pretpostavlja njegova izmjena u *cr*.⁴³ Dolazi u riječima: *črivo*, *čristi*, *počristi*; *črn*, *črv*, *počrvljenje* (od *črven*).

4. 3. Suglasnički skup *čt*

Suglasnički skup *čt* sekundarnoga je podrijetla (< *čbt*) i nakon ispadanja slabog poluglasa mijenja se u *št* (gubljenjem eksplozivnog elementa afrikate ispred suglasnika *t*): *čbt* > *čt* (= *tšt*) > *št*. U ŽSO ta se promjena u nekim slučajje-

⁴⁰ Za izgovor *é* v. § 1. i bilj. 3.

⁴¹ V. G. Ružičić (1930), JF 9, 77.

⁴² V. D. Malić (1991) 99-101.

⁴³ Tu nesigurnost zbog grafije konstatiraju i M. Rešetar (1898), Rad 136, 115, za ZL i G. Ružičić (1931), JF 10, 34, za Zoranića, te obojica pretpostavljaju neizmijenjeni skup *čr*-. Ružičić se poziva na glagoljičke isprave toga vremena.

vima bilježi, a u drugima ne, očito pod utjecajem crsl. pravopisne norme. Tako: *ništa*, *ništar/ništare* (ukupno 28x) pored *ničtare* 22; *nište* 8v, 28, ali *začte* 10 i sa sekundarnom promjenom skupa *št* > *šč* u *nišće* 28, 31 (2x) (usp. § 1.); *poštovan* 91, *štovaše* 97, *poštuju* 117, ali mnogo češće sa *čt*: *počtuje se* 10, *čtovaše* 16, *počtovahut* 22, *počtenjem* 45v, *počtenju* 45v, *počtenja* 55v, *počtovane* 59v, *počtovanje* 74, *počteno* 98; *šte se* 96v, *štiti* 121v, *štu* 133v, ali *začtih* 59v. Vokalizacijom slabog poluglasa izbjegnuto je teško ostvariv sekundarni skup *šct* u *ščata* (3rd aor. od *ščatati* < *sčctati*) 121v.

Na granici osnove i sufiksa potvrđeno je samo *čt*, što je također stvar pravopisa, ali s pojednostavnjivanjem početnog suglasničkog skupa sufiksa *-stvo*: *divičtva* (< *děvičstvo*) 61, 61v, *poručtvo* (< *poručstvo*) 42, *svedočtvo* (< *svědočstvo*) 98 (v. § 4. 8.). U primjeru *blišištvo* 41 (graf. pogr. *blišitiuim*⁴⁴) vjerojatno je imao biti zabilježen krajnji rezultat glasovnih promjena na morfemskoj granici, ali se to iz pogrešne grafije ne može sa sigurnošću zaključiti (trebalo bi pisati *blišiftuom* ili *blišiftuom*).

4. 4. Sekundarni skupovi C⁴⁵ + j

Sekundarni skupovi C + j nastaju također nakon redukcije slaboga poluglasa. Najčešći je od tih skupova *nj* u glagolskih i zbirnih imenica na *-nje* (< *-nje*): *bižanje*, *čiñenje*, *deletanje*, *dopuštenje*, *drimanje*, *govorenje*, *grminje*, *hojenje*, *jidenje*, *jiminje*, *karanje*, *klačenje*, *komunikanje*, *kršćenje*, *kušanje*, *ležanje*, *mislinje/mišljenje*, *mlčanje*, *moljenje*, *mučenje*, *narejenje*, *nastanje*, *naučenje*, *navištenje*, *nesaznanje*, *neutrpljenje*, *obećanje*, *obraćenje*, *odičenje*, *odpušćenje* itd. Sekundarni skup *nj* dolazi još u Ird i-deklinacije: *lubezanju* 130. Sekundarni skup *lj* dolazi u istim položajima: *prestoľje*, *veselje*; Ird *misľju* 92, *misalju* 108v. U radu o grafiji ŽSO⁴⁶ naveden je podatak da se sekundarni skupovi *nj*, *lj* u ŽSO često pišu jednako kao suglasnici *ń*, *ľ* (grafijskim sljedovima *ny*, *ly*), ali kako grafem *y* samostalno upotrijebljen najčešće ima glasovnu vrijednost *j*, dok su *ny*, *ly* samo jedan od načina bilježenja suglasnika *ń*, *ľ*, ovdje ne treba pretpostavljati jotaciju sekundarnih skupova *nj*, *lj*, pogotovo što je 14. st. još suviše rano za takvu pojavu.

Ostali sekundarni skupovi C + j sigurno su bez promjene. To su: *tj* (uglavnom u zbirnim i glagolskim imenicama na *-ja*, *-je*): *bratja* (zajedno s kosim padežima 30x), *cviťja* 81v, *dobitje* 99v, *odšastjem* 127v, *pošastje* 123, *potaknutjem* 89v, *pričatja* 44, *pričatji* 125v, *prešastja* 43v, 64v, 65, *v prgnutji* (= 'u prignuću') 98v, *prišastja* 32v, *prišastji* 86v, *proľitja* 114, *sišastja* 86v, *skrsnutja* 83v, *skrsnutji* 86v, *šastje* 122v, *unišastje* 79v, *uzetji* 44v; *nekrstjan* (G^{mn}) 119,

⁴⁴ Krajnji *m* zapisan je lat. kriticom za *m* na kraju riječi u obliku brojke 3 (3).

⁴⁵ C = konsonant.

⁴⁶ D. Malić (1989) 144.

krstjanska 75v (lat. *christianus*); *dj: grozdje* 4v, *grozdju* 4v; *vj* — primjere v. kod epentetskog *l* (§ 3. 5.); *rj: baturja* 24v; *čj, čj, žj: dračja* (6x); *pomoćjev* (I^d) 121v; *oružje* 59, *božji* (u svim rodovima i oblicima 82x) pored *boži* (4x), ali i to se može tumačiti grafijom *i = ji*.

Za pojednostavnjivanje tročlanog sekundarnog skupa *CC + j* u *trešće* (< *treščje* < *treščvje* < **trěškije*) 7 v. § 1.

4. 5. Asimilacije

O asimilacijama po mjestu izgovora koje su praslavenskoga podrijetla (npr. *mišljenje* < *misl-* + *-jen-* + *-tje*) ovdje se neće govoriti. Do drugog vala asimilacija — uglavnom po zvučnosti, ali i po mjestu izgovora — dolazi nakon ispadanja slaboga poluglasa. One se uglavnom dešavaju na morfemskoj granici, a zbog nastojanja da se u pismu sačuva etimologija riječi (morfološko pravopisno načelo) često se ne bilježe. U ŽSO se morfološko i fonološko pravopisno načelo preklapaju, pa se iste riječi pišu i s glasovnim promjenama i bez njih. Osim toga, grafija nas često priječi u određivanju stupnja provedenosti (odnosno zabilježenosti) pojedinih glasovnih promjena (npr. graf. *raffridi* = *razsrdi/rasrdi/rasrdi?* ili *rafciyē* = *razčiñen/rasčiñen/ raščiñen?*). U prijedlozima se izrazi, koliko se iz grafije može zaključiti — glasovne promjene ne bilježe.⁴⁷

4. 5. 1. Asimilacija po zvučnosti

Do asimilacije po zvučnosti dolazi na granici prefiksa i osnove, na granici osnove i sufiksa, na šavu složenih riječi i unutar pojedinih riječi.

U prefiksima *nad-*, *ob-*, *od-*, *pod-* obavezne se asimilacije po zvučnosti na morfemskoj granici u ŽSO ne bilježe. To su oni prefiksi koji se i u tekstovima staroslavenskoga kanona bilježe s poluglasom, za razliku od prefikasa *bez-*, *iz-*, *raz-*, *vz-*, koji se bilježe bez poluglasa i s izvršenošću glasovnih promjena na morfemskoj granici.⁴⁸ Tako: *nadkriše* 57v, *nadstaše* 41, *obceloval* 19v, *obsluževati* 125v, 133v, *obslužiti* 27v, *obslužuj* 36v, *obšibati* 5v, *obteži* 28v, *obtežana* 126v, *podsići*, *podsiče*, *podsikaju*, *podsikoše* 54v, *podstrižene* 72. Po uzoru na prefiks *ob-* (ali i pod lat. utjecajem) bilježenje asimilacije izostaje i u posuđenici *obsekvij* (lat. *obsequium*) 80. Poseban je slučaj prefiks *od-*, koji dolazi i u crsl. liku *ot-* (pretežno u prvom dijelu rukopisa), za koji je utvrđeno da je pravopisni crkvenoslavizam, a ne asimilacijom izmijenjen lik prefiksa *od-*. U oba ta lika asimilacija po zvučnosti se ne bilježi, tj. lik *od-* dolazi i pred bezvučnim, a lik *ot-* i pred zvučnim suglasnicima.⁴⁹ Samo oblici glagola *otiti/oditi* dolaze u oba lika:

⁴⁷ O primjeni morfološkog i fonološkog pravopisnog načela u ŽSO v. D. Malić (1989a) 162-175. Ovdje će biti težište na provedenosti glasovnih promjena, a ne na njihovu bilježenju.

⁴⁸ V. u LP riječi s navedenim prefiksima.

⁴⁹ D. Malić (1989a) 167-168.

otiti 109, prez. 1^{jd} *otidu* 55v, 133, 2^{jd} *otideš* 26v, aor. 3^{jd} *otide* (10x), 3^{mn} *otidoše* (6x) pored *oditi* 13v, prez. 3^{jd} *odidet* 32, aor. 3^{jd} *odide* 39, ptc. akt. *odišal* (6x), *odišla* 38.⁵⁰

Za drugu skupinu prefikasa u ŽSO – one koji svršavaju na *s/z* – grafija nas priječi da odredimo zapisane likove (grafem *f* može se čitati *s*, *z*, *š*, *ž*, a grafem *ff* *s*, *z*, *š*, *ž*, ali i *sz*, *sš*, *šž*). Navedenim prefiksima iz stsl. kanona u hrvatskom se jeziku, pa tako i u ŽSO, pridružuje i prefiks *s-*, koji se u kanonu još pisao s poluglasom.⁵¹ U ŽSO to su: *brez-/prez-* (< *bez-* i *prěz-*), *iz-*, *raz-*, *s-* (< *sṽ-*, *iz-/z-*, *uṽz-*), *uz-/vaz-* (< *uṽz-*), *z-* (< *iz-*, *sṽ-*, *uṽz-*). Za njih se pretpostavljaju likovi s izvršenim glasovnim promjenama, pri kojima je jedan od stupnjeva uvijek asimilacija po zvučnosti. Dvojbjeni su (pravopisno) samo primjeri s grafijom *ff*, koji su u manjini.

Primjeri za asimilaciju po zvučnosti završnog prefiksalnog suglasnika *s-/z-*: *bresustajuće* 9, *preskončenih* 6; *ishodišće* 52, *isiku* 57v, *ismrade se* 119v, *ispravi* 93v, *ispuju* 102, *istegnu* 130v; *rascipi* 121, *raskošni* 100, *raskošnoga* 100v, *raskruši* 134, *raspe* 79v, *rasplete* 121v, *raspletu* 121v, *rasporite* 98, *rasprah* 71, oblici glagola *rasrditi* (8x – od toga graf. *ff* 3x), *rasrjenje* 41, 90v (graf. *f* i *ff*), *raščiŋen* 33, *raščiŋeni* 20v; *shajahu* 47, *shajaj* 121, 125 (2x), *skopa* 11v, *skoreniti* 126, *skrisi* 111v, *skrsŋenja* 6, *skrsnu* 100, *skrsnutja* 83v, *skrsnutji* 86v, oblici glagola *skusiti* (6x), *skušanja* 131, *spitavši* 62, *splaka* 22v, 85, *splakah* 83, oblici glagola *splniti* (4x), *spovid* (4x), oblici glagola *spovidati* (12x), *sprosi* 72v, *sprvine* 68, oblici glagola *spuditi* (5x), *stani* 24v, 35, *stegnuh* 18, 113v; *zberi* 5v, *zboja se* 62v, 104, 110v, *zborišća* 37v, *zborišti* 26v, oblici glagola *zbuditi* (8x), oblici glagola *zdati* (23x), *zgora* (5x), oblici glagola *zgrišiti*, *zgrišati* i glag. imenica *zgrišenje* (ukupno 18x), *zgrusti* 121, *zgrustilo* 122.

Kao i na granici prefiksa i osnove, i u ostalim slučajevima gdje neizbježno dolazi do asimilacije po zvučnosti nije sigurno da je ona zabilježena i na pismu gdje god su u pitanju suglasnici *s*, *z*, *š*, *ž* (grafemi *f*, *ff*).

Primjeri za asimilaciju po zvučnosti (kao prvi stupanj suglasničkih promjena, iza kojega slijedi sažimanje) na granici osnove i sufiksa: *nigda* (= 'nekad' – 36x), *nigdar/nigdare* (= 'nikad' – 27x) (< *-kṽgda* → *-kgda* → *-ggda* → *-gda*) i analogijom prema ovim primjerima *gd* umj. *kt* u *gdo* (5x), *nigdo* (= 'netko' – 5x), *nigdor(e)* (= 'nitko' – 6x); *vazda* (29x), *vazdi* 123v, *vsagda* 3v, 18v, *vsagdi* 27 (< *ṽsṽgda*, *ṽsṽgdē*, *ṽsṽgda*, *ṽsṽgdē* → *vazda*, *vazdi*, *vsagda*, *vsagdi* → *vazda*, *vazdi*, *vsagda*, *vsagdi*), *slatkost* 91, *slatkosti* 82v (< *sladṽk-*), *teško* (4x), *teškoga* 122, *teškoća* (5x), *teščati* 74 (< *težṽk-*); *uboštvo* (8x), *viteštvo* 113v, *viteštva* 86v (< *uṽožstvo*, *vitežṽstvo*).

⁵⁰ Taj je glagol i inače potvrđen s oba prefiksna lika, od kojih je onaj s *od-* znatno rjeđi – v. AR VIII, 590, s. v. 1. *odići* i IX, 364-365, s. v. *otići*. Oba prefiksna lika toga glagola potvrđena su i u ZL: *otiti*, *odišal* – v. M. Rešetar (1898), Rad 136, 108.

⁵¹ V. u LP riječi s prefiksom *sṽ-*.

U primjeru *pednadeste* 41 pored *petnadeste* 53 radi se ili o pogreški ili o utjecaju broja *pedeset* jer asimilacija po zvučnosti ispred sonanta nije uobičajena.

Asimilacija po zvučnosti u pojedinim riječima: *pčele* (< *bъčela*) 10v, 91, *općeno* (< *obъčeno*) 56v.

Posljedica asimilacije po zvučnosti je i pojava dočетка -či u participu prošlom glagola s osnovom na *t-*, *d-*. Redovita je ta pojava u glagola *iti* i njegovih izvedenica – *šbdъši* > *šdъši* > *šatši* > *šaci*: *mimošaci* 69, 70, 102, *pošaci* 76, *prešaci* 30, *prišaci* 134, *unišaci* 111, *zišaci* 20, 42 (usp. § 4. 8.). Čuva se osnova u *sedši* (graf. pogr. *sellfi*) 52 i *sedči* 118v, gdje je -či shvaćen kao morfološki nastavak.

U primjeru *mlatce* (graf. pogr. *maltce* – N^{mn} od *mladac* < *mladъct*) 15v zabilježena je asimilacija po zvučnosti *dc* > *tc*, ali ne i slijevanje suglasnika *t* s afrikatom *c*, dok su ostale potvrde te riječi zabilježene bez asimilacije (usp. § 4. 8.). Obratan je primjer riječ *srčba/sržba* (< *srđbъčъba*), koja je redovito zabilježena sa slijevanjem *d* s afrikatom *č*, dok je asimilacijski proces *čb* > *žb* potvrđen samo u prvom dijelu rukopisa, a u oba se dijela rukopisa javljaju likovi s neizmijenjenim skupom *čb*: *sržba* 15, *sržbe* 11, *sržbu* 27; *srčba* 110v, 123, 123v, *srčbe* 27, *srčbu* 9v, 10v, 99v, *srčbov* 86v. Primjer s graf. *fricfbe* 11 nije siguran (može se raditi o kombinaciji fonološkog i morfonološkog pisanja: *srčžbe* ili o pogr. pisanju *cf* umj. *fc* za *ž*) (također usp. § 4. 8.).

4. 5. 2. Asimilacija po mjestu izgovora

Primjera za asimilaciju po mjestu izgovora nakon redukcije slaboga poluglasa u ZSO ima malo. Na granici prefiksa i osnove sigurno se ostvaruje u primjerima: *raščiñeni* 20v, *raščiñen* 33, *ščata* (3^{id} aor.) 121v, ali to nije sigurno za primjere: *ražlutiti/ražlutiti* 132v, *ražluti se/ražluti se* 131v jer su u narodnim govorima moguća oba lika. Na granici osnove i sufiksa sigurno se ostvaruje u: *današne* 40v, *današnega* 104 (< *dъnъs-* + -ñi), a nije zasvjedočena u primjeru *hinbe* 82. Za obratnu pojavu razjednačivanja *mb* > *nb* u posuđenicama v. § 5. 2.

Asimilacija po mjestu izgovora zahvatila je i staru posuđenicu *sumpor* (lat. *sulphur*), u kojoj lat. *ph* > *p*, a novonastali suglasnički skup *lp* > *mp* (likvida se ispred dvousnenoga *p* zamjenjuje dvousnenim *m*): *sumpora* 82, 90v.

4. 5. 3. Progressivna asimilacija

Progressivna asimilacija potvrđena je samo u glagola *ufati* i glag. imenici *ufanje*, *zaufanje* (< *uprvati*, *uprvanje*). Te riječi zajedno s posuđenicama u kojima dolazi suglasnik *f* utvrđuju usustavljenost toga suglasnika u fonološkom sustavu govora koji je u osnovi književnoga jezika spomenika.

4. 6. Disimilacije

Najčešća je disimilacija u osnovi *mnog-* > *vnog-*⁵², koja je zahvatila primarni suglasnički skup koji se sastoji od dvaju sonanata (dvousnenoga *m* i zubnoga *n*): *vnogi* (u raznim oblicima 59x), *unožastvo* (7x), zatim u osnovi *znamen-* > *zlamen-*⁵³: *zlamenje* (5x), u osnovi *trězv-* > *trezm-*: *trezam* 18, 113, *trezma* 99, *trezmot* 17, te u prilogu *razvě* > *razmi* (9x).

Disimilacijom se tumači i komparativ *vekši* (< *većši* – razjednačivanje dva-ju palatala): *vekša* 54, *vekše* 67v, 89.⁵⁴ Disimilacijska je i promjena *st* > *št* (dva se dentala razjednačuju u palatal i dental) u riječi *oštar* (< *ostrǔ*), ali nas u ovom spomeniku grafija priječi da tu pojavu sa sigurnošću utvrdimo (š = s i š). Primjeri: *ostrim/oštrim* 81, *ostroća/oštroća* 98v (2x). Isti je problem s grafijom i u mlađim spomenicima. M. Rešetar za ZL pretpostavlja *st*, ali nije siguran.⁵⁵ Ograđuje se od sigurnih rješenja za latiničke spomenike i T. Maretić u AR.⁵⁶

Za razjednačivanje stranog suglasničkog skupa *mb* u *nb* v. § 5. 2.

4. 7. Metateze

Metateza *nm* > *mn* potvrđena je u glagola složenih s *-ęti* > *-neti*: *odamnu* (1^{id} prez. u fut. značenju) 127, *odamne* 10v, *odamnet* 91 (3^{id} prez. u fut. značenju), *odamnite* 47v (< *odǔnęti*, prez. *odǔnęmǔ* = 'od/uzeti, skinuti' – s vokalizacijom poluglasa /vjer. pod akcentom/ na morfemskoj granici), *zimne se* (3^{id} prez. < *iznǔmetǔ* od *iznęti*, prez. *iznǔmǔ* = 'uzeti iznutra, izvaditi') 10v, *ne zamnet* (3^{id} prez. < *zanǔmetǔ* od *zanęti*, prez. *zanǔmǔ* = 'zahvatiti') 36v, ali i bez metateze: *zinmi* (2^{id} imper. < *iznǔmi*) 82v.

Jedan je primjer za metatezu u zamjениčkoj osnovi *us* > *sv-*: *svih* 64 uz mnogobrojne primjere neizmijenjene osnove *us-* (ukupno u oblicima zamjenice *vas* i njenim izvedenicama 140x).⁵⁷

Potvrđena je metateza u susjednim slogovima u: *zajik* (< *językǔ*) (15x).

4. 8. Pojednostavnjivanje suglasničkih skupova

Suglasnički se skupovi pojednostavnjuju sažimanjem dvaju istih/istovrsnih suglasnika, slijevanjem, ispadanjem i otpadanjem suglasnika. U ovoj skupini

⁵² Tako je u ZL i KL (v. M. Rešetar /1898/, Rad 136, 107), ali ne i u Zoranića (v. G. Ružičić /1931/, JF 10, 34).

⁵³ Tako je i u ZL (v. M. Rešetar /1894/ passim), u KL (v. D. Malić /1992b/, *Abecedna konkordancija*) i u Zoranića (v. G. Ružičić /1931/, JF 10, 34).

⁵⁴ V. G. Ružičić (1931), JF 10, 34.

⁵⁵ (1898) Rad 136, 113.

⁵⁶ V. AR IX, 325, s. v. 3. *oštar*. Potvrde iz glagoljičkih spomenika 16. st. u AR imaju *št*.

⁵⁷ Primjere v. u *Abecednoj konkordanciji* – D. Malić (1992a), knj. II, sv. 2. – U Zoranića ta je metateza već redovita pojava – v. G. Ružičić (1931), JF 10, § 5.

promjena najuočljiviji je sukob pravopisa i izgovora. Zna se dobro što je u pojedinim slučajevima izgovorni rezultat određenih glasovnih promjena, ali pravopis ga vrlo često ne registrira, odnosno zastaje na pola puta u registriranju nekoga glasovnog procesa.

Do starog praslavenskog pojednostavnjivanja skupa *dl* > *l* ispadanjem dentala (tipa: *radlo* > *ralo*) dolazi i nakon ispadanja slaboga poluglasa: *poli* (< *podr̥lě*) 99v, 106v, 115.

Sažimanje dvaju sibilanata potvrđeno je u pridjevu *nebeski* (< *nebesk-*) – od 11 potvrđenih primjera samo bi se dva na temelju grafije pravopisno mogla razriješiti i sa *-ss-*: *nebeſſcho* (= *nebesko/nebessko*) 50v, *nebeſſchof* (= *nebeskov/nebesskov*) 84. Do sažimanja dolazi i u primjerima: *tovarištvo* 56v, 61, *tovarištva* 133v (< *tovarišstvo* → *tovarištvo* → *tovarištvo*); *uboštvo* (< *ubožstvo* → *ubožstvo* → *uboštvo*) – od 8 potvrđenih primjera jedan je s grafijom *ſſ*, koja se pravopisno može predočiti trojako: *ubofſtuo* (= *ubožstvo/uboštvo/uboštvo*) 1v, a samo je u jednom primjeru sigurno morfonološko pisanje: *ubofcſtuo* (= *ubožstvo*) 21; *viteštvo* 113v, *viteštva* 86v (< *vitežstvo* → *vitežstvo* → *viteštvo* → *viteštvo*).

U riječi *unožastvo* (< *množstvo*) (7x) i *božastvu* (< *božstvo*) 99v, *božastven* (< *božstven*) (5x) suglasnički skup *žstv* pojednostavnjuje se vokalizacijom slaboga poluglasa, a u *človičanski* 63, 86v, *človičanska* 77, *človičanstu* 99v (< *človč̥sk-*, *človč̥stvo*) i vokalizacijom poluglasa i umetanjem *n* (za *nstv* > *nst* u posljednjem primjeru v. § 3. 1.).

U primjeru *prineſſi* 57v *ſſ* se može shvatiti kao *s* ili *sš* (= *prinesši/prineši*). Tu se eventualno može pretpostaviti čuvanje dvaju sibilanata i u izgovoru kako bi se sačuvala i osnova i oblični nastavak participa prošlog, međutim spomenuti dočetak *-či* u istom gramatičkom obliku (v. § 4. 5. 1.) ne govori u prilog tome.

Sažimanje dvaju *n* imalo bi se ostvariti u primjeru: *prezdanoje* (< *preždn̥n̥n̥*) 5, ali iz grafije *preſdannoye* to nije sigurno jer *nn* može označavati i *n*.⁵⁸

Sažimanje dvaju *g* (< *kg*) nakon izvršene asimilacije po zvučnosti izvršeno je u primjerima *nigda* i *nigdar(e)* (v. § 4. 5. 1.).

Slijevanje suglasnika *ZT* > *A* na morfemskoj granici potvrđeno je u primjeru: *lucka* (< *ludsk-*) 77, dok su morfonološki zapisani primjeri: *ludskih* 86v, *zločudstvo* 46, *zločudstu* 76 (< *z̥ločudstvo*) (za *dstv* > *dst* v. § 3. 1.). Slijevanje *ZT* > *A* na morfemskoj granici potvrđeno je i u već spomenutom participskom dočetu *-či* u glagola kojima osnova svršava na *t-*, *d-* + *-r̥ši* (*t-*, *d-* + *-ši* > *tši* > *či*) (v. § 4. 5. 1.). U suglasničkom skupu *tst* u *stanovistva* (< *stanovitstvo*) 24

⁵⁸ Za eventualno čuvanje *nn* u identičnim primjerima usp. u ŠM *vrimen(n)i* (< *vr̥men̥n̥*), *pustin(n)ik* (< *pustyn̥nik̥*), gdje tilda iznad *n* sugerira potrebu uspostavljanja još jednoga *n* – v. D. Malić (1973) 102.

nije došlo do slijevanja $ts > c$ (*stanovictvo*), već je pojednostavnjen na drugačiji način: ispadanjem prvoga *t*.

Dentalni suglasnici *t*, *d* ispred afrikata u izgovoru se slijevaju s afrikatama. U ŽSO ta je pojava različito zabilježena. Kosi padeži vrlo frekventne imenice *otac* pišu se u prvom dijelu rukopisa fonološki u primjerima *oce* (N^{jd}) 26, *oče* (4x), a u svim drugim mnogobrojnim slučajevima u oba dijela rukopisa pišu se morfonološki: *otca* (9x), *otce* (2x), *otcem* (5x), *otci* (1x), *otcu* (7x), *otče* (39x). Imenica *srce* (< *srdyce*) piše se u prvom dijelu rukopisa samo fonološki: *srce* (7x), *srca* (1x), *srci* (2x), a u drugom dijelu samo izuzetno fonološki: *srci* 81, *srcu* 81, a inače morfonološki: *srdce* (14x), *srdca* (5x), *srdcem* (2x), *srdci* (7x).

Samo s neizmijenjem suglasničkim skupom *dental* + *afrikata* pišu se oblici manje frekventne riječi *mladac*: *mladca* 56, *mladcu* 100, *mlatce* 15v (za asimilaciju $dc > tc$ usp. § 4. 5. 1.). Tako i: *sudcem* 4v, 93v. Za vrlo frekventnu riječ *srčba/sržba*, u kojoj dolazi do slijevanja *dental* + *afrikata* primjere v. u § 4. 5. 1.).

Suglasnički skup ATZ pojednostavnjuje se ispadanjem T : *čsk* > *čk*: *človičkimi* (< *človččusk-*) 7; *čst* > *čt*, ali bez daljeg stupnja pojednostavnjivanja *čt* > *št*: *divičtvo*, *poručtvo*, *svedočtvo*, ali vjerojatno ipak *bližištvo* (v. § 4. 3.).

Suglasnički skup TAS pojednostavnjuje se ispadanjem S: *trešće* (< *treščje*) 7 (usp. § 1.).

Suglasnički skup STZS može se pojednostavniti ispadanjem prvoga sonanta: *kraļestvo*, *distvo*, ali ipak *preļubodistvo/preļubodijstvo* (v. § 3. 1.). Pojednostavnjivanje toga skupa ispadanjem drugoga sonanta: *človičanstu* 99v, *zloćudstu* 76 nije vjerojatno (v § 3. 1.).

Suglasnički skup ZTZ *pst* pojednostavnjuje se ispadanjem prvoga člana: *počristi* (< *počrpsti*) 25v, 122 (usp. *počrpļući* 37, *počrpļevaše* 37v), *poğresti* (< *poğrebsti*) 80 (usp. *poğrebe se* 98, *poğrebena* 107, *poğrebenje* /4x/).

Suglasnički skupovi TZS *stn*, *zdn* pišu se uglavnom bez izmjene: *koristno* (< *koristn-*) 8v, *žalostnu* 14v, *žalostni* 33 (< *žalostn-*); *ustne* (< *ustna*) 69v (2x), 71v; *prazdnu* (< *prazdn-*) 101, ali ipak *praznuju* (1.l.jd. < *prazdnovati*, gdje je očito izgubljen osjećaj za vezu s korijenom *prazd-*); skup TZS *skn* pojednostavnjuje se ispadanjem srednjega člana: *stisnuti* (6x), *stišņenje* 13 (< *stisņkņoti*).

Dvočlani suglasnički skup ZZ može se pojednostavniti otpadanjem prvoga člana: *ogovori* 56v, *ogovarajući* 100v (< *odņgovor-/odņgovar-*) uz 83 potvrde za istu osnovu bez promjene.

Za otpadanje suglasnika *v* u prefiksu *vz-* < *vņz-* i za ostale promjene suglasničkih skupova kojima je jedan od članova *v* v. § 3. 1.

5. Suglasničke promjene u posuđenicama

5. 1. Izgovorni i transkripcijski problemi u posuđenicama

Kako je ŽSO prijevod s latinskoga, posuđenih riječi i stranih imena ima mnogo. Zbog neizdiferenciranosti grafije, naročito u suglasničkim nizovima *s – z – š – ž* i *c – č*, danas ne možemo znati do kojega su stupnja te posuđenice prilagođene domaćemu jezičnom sustavu, odnosno koliko su prevodioci teksta nastojali slijediti knjiški izgovor, koji se oslanjao na latinski izvornik ovoga spomenika. Tadašnja je grafija upravo zbog svoje neizdiferenciranosti omogućavala da se istovremeno predoči i izvorni i izgovorni lik riječi, a piscima je možda upravo to i odgovaralo: u danoj sredini znalo se kako se koja riječ izgovara, a pismo je odražavalo izvorni strani lik. To je davalo dojam veće učenosti pisanomu tekstu. Sporne riječi iz ŽSO kojima je na temelju grafije nemoguće odrediti izgovor, odnosno stupanj izvršenosti glasovnih promjena, dolaze na srednjodalmatinskom području u više likova, iako su potvrde za njih nešto mlađe – od 15-16. st. nadalje.⁵⁹ Naročito to pokazuju potvrde iz glagoljičkih izvora.

U preuzimanju posuđenica odražava se i stav autora (prevodioca) o književnom jeziku. Tako se u tekstu s književnojezičnim pretenzijama, a ŽSO jest takav tekst, za riječi preuzete izravno iz latinskoga (vlastita imena, vjerski i crkveni pojmovi) uglavnom može pretpostaviti nastojanje da se slijedi izvorni latinski izgovor (ali može na izgovor utjecati i pisani latinski lik), dok se za riječi posuđene iz talijanskoga (uglavnom mletačkoga) ili naslijeđene iz dalmatoromanskoga (pojmovi iz svakodnevnoga života) pretpostavlja izgovor preuzet iz tih jezika. Jasno je da je teško sa sigurnošću razlučiti koje su riječi preuzete izravno iz latinskoga, a koje to nisu, pa u odlučivanju treba imati u vidu više elemenata. Tako se npr. od mogućih likova posuđenice *desperati/dešperati/disperati/dišperati* pretpostavlja da je lik *s e* (u prvom dijelu rukopisa) preuzet iz latinskoga sa *sp*, dok se za lik *s i* (iz drugog dijela rukopisa) može pretpostaviti utjecaj mletačkoga, pa je u njemu vjerojatan suglasnički skup *šp*, dakle *desperati*, ali *dišperati*. U pojedinim našim dijalektima postoji određena tendencija za *s > š* ispred zatvornih suglasnika (usp. npr. *ostar > oštar* – v. § 4. 6.), ali se za posuđenice, osobito one iz svakodnevnoga života, može pretpostaviti i utjecaj mletačkoga palatalnoga *s*.⁶⁰

S obzirom na (ne)mogućnost čitanja (određivanja izgovora) suglasnika *s – z – š – ž* u ŽSO dvojbene su ove pozicije:

⁵⁹ Pojedine riječi i njihovi varijantni likovi provjereni su u rječnicima koji donose jezičnopovijesnu građu – AR, ER i PPR.

⁶⁰ V. A. Leskien (1914) 106; Ž. Mušjačić (1962) 259 u tumačenju riječi *borša*.

– intervokalni *s/z*: *elemozina*⁶¹, ali *almožina* (sj. tal. dij.); *Anastazij/Anastazijus*, *Bazilij*, *Izaija*, *Izak/Izaak*, *Izidor*, *Jerolim*, *Mojize/Mojizes*⁶², *Sizini*, *Sizoj*, ali vjerojatno *Josep* (potvrđen u glagoljičkim tekstovima)⁶³.

– početni *s/š*: *senadur*; *Sarafijon/Serafijon*, *Silvan(us)*, *Sizini*

– završni *s/š*: *Anastazijus*, *Elfanijus*, *Flagrijus*, *Helijas*, *Mojizes*⁶⁴, *Silvanus*, *Teofilus*

– intervokalni *ss > s*: *posesijon*; *Kasijan*

– skupovi *S + s/z*: *konzumivati*, *kunzolati*, *vers*; *Arsenij*, *Persida*, *Tarsija* (pogr. umj. lat. *Thais*⁶⁵), ali *konšijencija* (lat. *conscientia*)

– *x (= ks) > ks*, ž: *luksurija*; *Leksandrija*; ali *kalež*; *Feliž*⁶⁶ (v. § 5. 2.)

– skupovi *sk*, *sp*, *st/šk*, *šp*, *št*: *biskup*, *skandal*, *skandalizati* (lat. *scandalum*, *scandalizare*), *skoplar* (lat. *scapularium*), *skužati* (tal. *scusare*)⁶⁷; *Skiti/Skitija*, ali *škoda*, *oškoditi*⁶⁸; *desperati* (lat. *desperare*), *spanžati/spančati*⁶⁹, *specija*, *stumak*, ali *dišperati* (tal. *disperare*), *sušpet* (tal. *suspetto*); *apustol*, *molstir*, *sakristan*, *testamenat/testament*; *Anastazijus*, *Augustin/Agustin*, *Palestina*, *Pastor*, ali *fruštati* (tal. *frustare*), *kaštigati* (tal. *castigare*), *kuštijon* (mlet. *custion*), *oštarija* (tal. *osteria*), *štenta*, *štentati*, *štentanje* (tal. *stentare*); *sturbati* je hibridna tvorba od domaćega prefiksa *s-* i strane osnove (tal. *turbare*)⁷⁰.

– skup *str/štr*: *majistrijan/majistran*, vjer. i *konestrica* (tal. *canestro*)⁷¹, *punestrica* (lat. *fenestra*, tal. *finestra*)⁷² te u kosom padežu *ministru*.

⁶¹ U primjerima se navodi pretpostavljeni izgovor.

⁶² Ti su likovi za lat. *Moyse* potvrđeni samo u prvom dijelu rukopisa (graf. *mogifef*, *mogife* – N i G, *mogifi* – G). U drugom dijelu rukopisa dolazi lik *Mojsij*.

⁶³ V. § 3. 2. i bilj. 30.

⁶⁴ V. bilj. 62.

⁶⁵ Izvornik pod naslovom *Vita sanctae Thais meretricis, auctore incerto* u: J.-P. Migne: *Patrologiae cursus completus*, knj. LXXIII, 661-662.

⁶⁶ Graf. *felliffu* (D^{id}).

⁶⁷ AR XV, 386, ima samo *skuža*, *skužati* (iz glagoljičkih izvora 14-16. st.) pored 2. *skuša*, 2. *skušati* (str. 382-383; od Splita do Dubrovnika od 16. st. nadalje).

⁶⁸ Slavenska posuđenica iz stvnjem. – v. ER III, 400-401, s.v. *škoda*.

⁶⁹ U ŽSO u prvom dijelu rukopisa ta je riječ potvrđena s grafijom *f*, što je nesumnjivo ž: *spanfati* 22v. U drugom dijelu rukopisa dolazi grafija *ç* (= *č*): *spançal* 51, *spančiuafse* 117, *spančati* 117v, *spanča* 117v (= *spančal*, *spančivaše*, *spančati*, *spanča*). U AR XV, 945-946, lik *spančati* ima samo iz ŽSO, a likove *spanžanje*, *spanžati* iz hrvatske glagoljičke književnosti i ŽSO (gdje je ušao i jedan primjer s grafijom *ç*), a AR XVI, 14-16, ima još likove: *spenca*, *spenča*, *spenčati*, *spendati*, *spendevati*, *spendija*, *spendza*, *spendzica*, *spendati*, *spenga*, *spengaše*, 1. *spengati*, *spenča*, *spenžati*, *spenžati*.

⁷⁰ V. AR XVI, 830, s. v. *sturbati*.

⁷¹ Potvrde za *štr* su tek iz novijega vremena – v. AR V, 267.

⁷² Za *p* umj. *f* v. § 3. 2. U AR XII, 664, lik *punestrica* potvrđen je samo iz ŽSO, a na str. 675 lik *puñestra* iz Dubrovnika. U AR III, 78, ima lik *funestra* iz Marulića i lik *fuñestra* iz Dubrovnika.

Iduća se nesigurnost odnosi na čitanje (izgovor) lat.-tal. *c/č*: *cela*, *celica*, *cimiterij*, *citara*; *patricij*, *provincija*, *reverencija*, *sakrificij*, *spicije*; *Celija*, *Cipar*; *Ipericij*, *Sracini*, ali *bačil* (tal. *bacile*), *četrun* (tal. *cedrone* < **cetrone*, lat. *citrum*)⁷³.

Tal. intervokalni *z* (= *c*) > *c*: *devocijon* (tal. *devozione*), *intencijon* (tal. *intenzione*), *tentacijon* (tal. *tentazione*).

Početni lat. *z* (preko tal.) > *č*: *Čenon* (lat. *Zenon* – graf. *çenon*)⁷⁴.

5. 2. Ostale suglasničke pojave u posuđenicama

Već je spomenuta mogućnost alternacije *h/k* u grč.-lat. posuđenicama, pri čemu su likovi s *h* očito posljedica crsl. utjecaja (v. § 3. 3.).

Lat. *ti* > *č* (preko dalmrom.): *rimenča* (nlat. **ramentia*)⁷⁵, *polaća* (lat. *pala-tium*), ali u osobnim imenima vjer. bez dalmrom. posredstva: *Jeroncij* (lat. *Gerontius*), *Panucij* (lat. *Paphnutius*); tako i: *Patricij*⁷⁶ (lat. *Patricius*). U prvom dijelu rukopisa potvrđen je toponimni lik *Terenunči* (graf. *therenunçi*) 24, ali u drugom dijelu *Terenuntin* (graf. *terenuntin*) 119 (lat. *Terenunthin*).

U posuđenicama koje smo primili posredno preko dalmatoromanskog, mletačkog ili drugih romanskih dijalekata na više mjesta dolazi suglasnik *ž* kao posljedica njihova izgovora nekih drugih latinskih i talijanskih suglasnika. Naravno, čito se to odnosi na zvučne afrikate, kojih u čakavskom sustavu nema, pa im se traži najbliža zamjena, ali i za neke druge. Tako: *Feliž* (lat. *Felix*, tal. *Felice*, preko djl. furl. *Felìz*); *kalež* (lat. *calix*, tal. *calice*, preko djl. furl. *calige*), *kažun* (lat. *occasione*), *pržun* (tal. *prigione*), *skužati* (tal. *scusare*), *skandalizati* (lat. *scandalizare*, tal. *scandalizzare*), *spanžati* pored *spančati*, *spančivati* (lat. *dispendere*, tal. *spandere*, *spendere*)⁷⁷, *užanca*, *užati* (tal. *usanza*, *usare*), *žakan* (lat. *diaconus*), *žežin*, *žežinati* (lat. *jejunium*), *žmur* (lat. *modiolus*, furl. *muzul* > *mžul* > *mžul*, te disimilacijom teško ostvarivoga početnog skupa *mž* (ST) *žmul*⁷⁸ i zamjenom *l* > *r*: *žmur*).

Riječi *punestrica* (lat. *fenestra*, dalmrom. *fonestra*) i *šumpor* (lat. *sulphur*) posuđene su dok u hrvatskom sustavu još nije bilo suglasnika *f*, pa je zamije-

⁷³ Za ovo tumačenje, kao i za neka druga što se odnose na suglasničke promjene u posuđenicama, zahvaljujem dr. Valentinu Putancu.

⁷⁴ Za eventualno čitanje *Zenon* bio bi to jedini primjer grafije *ç = z* u ŽSO (premda ima nekoliko potvrda za *c = ž* – v. D. Malić /1989a/ 136). U KL, koji je također iz zadarskoga književnojezičnoga kruga, *ç* je najčešća grafija za *z* i *ž*.

⁷⁵ V. AR XIV, 153, s. v. *romenča*.

⁷⁶ U lat. izvorniku *Pyoterio* (!).

⁷⁷ Prema P. Skoku (ER II, 636, s. v. *pèndžati*) štokavski *ž* u toj riječi (pa prema tome i njegova čakavska zamjena *ž*) potječe iz pretpostavljenoga prezentskog lika **dispendio*). Usp. bilj. 69.

⁷⁸ V. Ž. Muljačić (1962) 275.

njen najbližim po mjestu izgovora suglasnikom *p* (usnen i bezvučan, prema *f*, koji je zubno-usnen i bezvučan). Isto vrijedi i za vlastito ime *Josep* (usp. § 3. 2.).

Stara je posuđenica i *Izrael*, *izdraelski*, u kojoj se skup *zr* mijenja u *zdr*, kao npr. u *zdrav*, što je pojava iz završne prasl. etape i početne etape pojedinih slavenskih jezika. U stsl. tekstovima je *Izdrailb* i izvedenice.⁷⁹ Navedeni su likovi u tekst ŽSO vjerojatno ušli pod crsl. utjecajem, tj. posredstvom hrvatske glagoljičke književnosti.

U riječi *senadur* (lat. *senator*) potvrđena je mletačka zamjena $t > d$.⁸⁰

Što se tiče suglasnika *b* u *biskub* 9v, *jarkibiskub* 4v (pored više primjera za *biskup*, *jarkibiskup*/*jarhibiskup* – lat. *episcopus*) vjerojatno se radi samo o latinskom grafijskom utjecaju. U latinskoj grafiji česta je zamjena grafema *b* i *p*.⁸¹ Kombinaciju *pb*, vjerojatno isto samo grafijsku, nalazimo u imenu *Pubilij* (graf. *pupbily*) 74v, što je očito pogr. umj. lat. *Publius* (u lat. originalu A^{id} *Publium monachum*).

U posuđenici *obsekvij* 80 (lat. *obsequium*) nije zabilježena asimilacija po zvučnosti (usp. § 4. 5. 1.).

U vlastitim imenima *Pambo* 105v, G^{id} *Pambona* 84v (lat. *Pambo*, G^{id} *Pambonis*) i *k linbu* 100 (lat. *limbus*) dolazi do neobičnog razjednačivanja $mb > nb$, suprotnog jednačenju u domaćim riječima. Ipak ime *Pambo* češće dolazi bez promjene: *Pambo* 1, 104v, G^{id} *Pamba* 2, 7v. Treba napomenuti da se ta pojava može tumačiti i na grafijskoj razini: tildom umj. *m* u predlošku, koja je pri prepisivanju razriješena kao *n* umj. *m*.

5. 3. Početni i završni suglasnički skupovi u posuđenicama

Potvrđeni početni skupovi u posuđenicama svi su dvočlani, a po strukturi su jednaki domaćima:

TZ sk: *skandal*, *skandalizati*, *skoplar*, *skužati*, *Skiti/Skitija*

sp: *spančati/spanžati*, *spančivati*, *spicija*

(st): *sturbati* (< *s* + *turbati*)

št: *štenta*, *štentati*, *štantanje*

ZT ps: *psalam*

TS sn: *snap*

sr: *Sracini*

(žm): *žmur*

ZS (dj): *djaval*, *djavli*

kl: *klonda* (pored *kolonda*)

kr: *Krist*, *kruna*, *kruniti*

⁷⁹ V. u LP, 245.

⁸⁰ U ER III, 220, s. v. *senatur*, potvrda za navedeni lik je iz ŽSO. Riječ se može čitati i *šenadur*.

⁸¹ V. Novak (1952) 163, 177.

pl: *placar, placa*
pr: *prijor, provincija*
tr: *traplit*

Među završnim skupovima *st* se podudara s domaćim: *Eukarist, Krist*. Potvrđen je i skup ZZ — *pt: Ejipt/Jejipt*, te SZ — *nt: testament* (iz drugoga dijela rukopisa pored *testamenat* iz prvoga dijela rukopisa). Riječi s ostalim završnim suglasničkim skupovima, koliko su potvrđene u N^{jd}, imaju vokalizaciju sekundarnoga poluglasa: *koludar, Paval, psalam*. Nisu potvrđene u N^{jd}, te se ne zna imaju li vokalizaciju sekundarnoga poluglasa u završnom suglasničkom skupu: **Cipar, *ministar, *sakramenat, *tempal*.⁸²

6. Suglasnički fonološki sustav

Suglasnički fonološki sustav ŽSO tipičan je čakavski suglasnički sustav, u kojemu nedostaju zvučne afrikate. Prisutan je refleks *j* < **d'*, koji nije samo čakavski, ali je tipičan za čakavštinu. Drugi refleksi (*đ, d'*) pod novijim su štokavskim utjecajem i u ŽSO se ne pojavljuju. Suglasnik *f* sastavni je element fonološkoga sustava, što potvrđuju domaće riječi *ufati, ufanje, zaufanje* i mnoge posuđenice. Da toga suglasnika u ranijoj fazi u sustavu nije bilo, pokazuju starije posuđenice *punestrica, sumpor, Josep*. Na mjestu zvučnoga para suglasnika č javlja se najbliži po mjestu izgovora suglasnik *ž*, kao u riječi *sržba*. Suglasnik *ž* dolazi i u onim posuđenicama u kojima u štokavštini dolaze zvučne afrikate: *žakan, spanžati*, pod utjecajem dalmatoromanskog i mletačkog izgovora (usp. § 5. 2.).

Suglasnik *j* trojakog je podrijetla: primarni, *j* od prasl. **d'* i od grč.-lat. palatalnoga *g*. Izgovor mu je vjerojatno polusamoglasnički, pa se suglasnikom naziva samo uvjetno (v. § 1. i bilj. 10, te § 3.). Suglasnik *v* je postao od dvousnoga poluvokalnoga *w* (što mu omogućuje prijelaz u *u*)⁸³, ali je očito kasnije prešao među zubno-usnene jer je jedino tako moguća pojava suglasnika *f* u sustavu, samo što je *v* zvonak, a *f* šuštav i oni ne čine fonološku opreku zvučan-bezvučan, ne čine par s obzirom na zvučnost.

Suglasnik *ć* vjerojatno je zatvorni palatalizirani dental, kakav je i danas na većem dijelu čakavskoga područja (o njegovu bilježenju v. bilj. 3).

Prema tome, suglasnički fonološki sustav ŽSO sadrži 23 fonema, od kojih je *j* polusamoglasnički (a *v* je takav po podrijetlu). Oni se mogu razmatrati s obzirom na zvučnost, na mjesto izgovora i na vrstu zapreke na koju pri izgovoru nailaze.

⁸² V. o tome: D. Malić (1991) 99-100.

⁸³ V. Z. Junković (1973) 47.

a) s obzirom na zvučnost:

pravi konsonanti (šuštavi): bezvučni	b	d	g	z	ž			
zvučni	p	t	k	s	š			
bez zvučnoga para	f	h	c	č	ć			
zvonki (sonanti)	j	l	ļ	m	n	ń	r	v

b) s obzirom na mjesto izgovora i vrstu zapreke:

po vrsti zapre- ke po mjestu izgovora	sonanti		pravi konsonanti		
	poluvo- kalni	pravi	tjesnačni (spiranti)	poluzatvorni (afrikate)	zatvorni (okluzivi)
dvousnjeni (bilabijali)		m			p, b
alveolarni		l, r			
zubni (dentali)		n	s, z	c	t, d
zubno-usnjeni (labiodentali)		v			
nepčani (palatali)	j [j]	ń, ļ	š, ž	č	ć [t']
mekonepčani (velari)			h		k, g

7. Zaključak

Suglasnički fonološki sustav ŽSO tipičan je čakavski suglasnički sustav, koji se odlikuje neprisutnošću zvučnih afrikata i refleksom $j < *d'$. Postojanje suglasnika f u domaćim i posuđenim riječima znači njegovu potpunu integriranost u fonološki sustav i time označuje mlađu fazu u razvoju starohrvatskoga fonološkog sustava. Redukcija slaboga poluglasa dovela je do pojave niza sekundarnih suglasničkih skupova, u kojima se zbivaju mnogobrojne promjene u vezi s distribucijskim ograničenjima što se odnose na strukturu sloga i granicu među slogovima. Usporedba s mlađim zadarskim jezično proučenim spomenicima ZL i "Planinama" P. Zoranića potvrđuje već ranije utvrđenu pripadnost ŽSO zadarskomu književnojezičnom krugu.

U dosadašnjemu proučavanju ŽSO utvrđena je prisutnost crkvenoslavenskih utjecaja (posredstvom hrvatske glagoljičke književnosti) na svim jezičnim razinama. Ona svjedoči o povezanosti hrvatskih kulturnih sredina – glagoljaške i latinaške – u ranim stoljećima hrvatske pismenosti i o cjelovitosti hrvatskoga kulturnog razvoja. Među suglasničkim pojavama u ŽSO ne može se govoriti o crkvenoslavenskom utjecaju na fonološkoj razini. Tu se crkvenoslavenski utjecaj očituje prvenstveno na pravopisnoj razini (u bilježenju odnosno nebilježenju neizbježnih glasovnih promjena) i na leksičkoj razini (u preuzimanju gotovih leksema). Među tipična crkvenoslavenska suglasnička obilježja (samo na razini pravopisnoga utjecaja) može se ubrojiti pojava prijedloga/prefiksa *ot/ot-* pored domaćega *od/od-*, te suglasničkoga skupa *št* (< *st') pored čakavskoga *šč* i sekundarnoga skupa *čt* (< čtt) pored novijega izgovornoga *št*. Jezični crkvenoslavenski utjecaj u vezi sa suglasničkim promjenama, ali na morfološkoj razini, ogleda se u upotrebi morfoloških oblika koji podliježu II. palatalizaciji. Upotreba oblika s rezultatima II. palatalizacije i onih bez njih rezultat su autorskih književnojezičnih nastojanja, koja odražavaju kolebljivost između narodnih i knjiških oblika. Na leksičkoj razini crkvenoslavenski utjecaj ogleda se u upotrebi veznika i priloga s česticom *že/ž* (npr. *akože/akož*, *jedaž*, *kakož* i dr.) i u posuđenicama *Izdrael*, *izdraelski*. Sve ostale suglasničke pojave (odnosno provedenost/neprovedenost suglasničkih promjena) odnose se na kolebljivost u primjeni između fonološkog i morfonološkog pravopisnog načela, karakterističnu za čitavu hrvatsku pismenost i toga i kasnijih razdoblja.

Suglasničke pojave u posuđenicama, koliko se uslijed neizdiferenciranosti grafije mogu pratiti, pokazuju s jedne strane knjiški utjecaj latinskoga jezika na domaći književnojezični izraz, osobito u riječima iz područja vjerske i duhovne nadgradnje, a s druge strane dalmatoromanske ostatke i mlađe mletačke utjecaje u riječima civilizacijske nadgradnje. Ova druga skupina riječi pripada krugu svakodnevne životne prakse i lakše se prilagođuje domaćem jezičnom sustavu od posuđenica što spadaju u književnojezičnu izražajnu sferu.

Kratice navođenih rječnika i spominjanih književnih spomenika

AR v. bibl. jedinicu 22

ER v. bibl. jedinicu 24

LP v. bibl. jedinicu 17

PPR v. bibl. jedinicu 16

IR *Istarski razvod*, 14. st.

KL *Korčulanski leksionar*, 2. pol. 14. st.

RZ *Red i zakon zadarskih dominikanki*, Zadar 1345.

ŠM *Šibenska molitva*, 2. pol. 14. st.

ZL *Zadarski leksionar*, 15. st.

ŽSO *Žića svetih otaca*, oko 1400.

POPIS CITIRANE LITERATURE

1. Bratulić, Josip (1978): *Istarski razvod – studija i tekst*, Čakavski sabor, Pula 1978. Transkripcija teksta str. 221-278.
2. Junković, Zvonimir (1973): *Struktura sloga i fonološka vrijednost suglasnika v u književnom sustavu*, Jezik, god. XXI, br. 1, 2, Zagreb 1973.
3. Leskien, August (1914): *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*, Heidelberg 1914.
4. Malić, Dragica (1973): *Šibenska molitva (filološka monografija)*, Rasprave Instituta za jezik 2, Zagreb 1973, 81-190.
5. Malić, Dragica (1977): "Red i zakon" zadarskih dominikanki iz 1345. godine, Rasprave Instituta za jezik 3, Zagreb 1977, 59-128.
6. Malić, Dragica (1987): *Slogotvorni ṛ i ĭ u starohrvatskom latiničkom rukopisu "Žića sv. otaca"*, Rasprave Zavoda za jezik 13, Zagreb 1987, 55-63.
7. Malić, Dragica (1988): *Porijeklo i značenje riječi ese/esse iz "Žića sv. otaca"*, Rasprave Zavoda za jezik 14, Zagreb 1988, 105-112.
8. Malić, Dragica (1989a): *Grafija i pravopis hrvatskog latiničkog rukopisa 14. stoljeća "Žića sv. otaca"*, Rasprave Zavoda za jezik 15, Zagreb 1989, 129-177.
9. Malić, Dragica (1989b): *Prilog istraživanju hrvatske latiničke književnosti 14. stoljeća. Odlomak Korčulanskog lecionara [Pokušaj čitanja i (orto)grafijska obilježja]*, Croatica 31-32, god. XX, Zagreb 1989, 7-56.
10. Malić, Dragica (1990a): *Refleksi jata u "Žićima svetih otaca"*, Rasprave Zavoda za jezik 16, Zagreb 1990, 115-149.
11. Malić, Dragica (1990b): *Tragovi glagoljičke tradicije u starohrvatskom latiničkom rukopisu "Žića sv. otaca"*, Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae 36/1-4, Akadémiai Kiadó, Budapest 1990, 239-245.
12. Malić, Dragica (1991): *Samoglasničke pojave u "Žićima svetih otaca"*, Rasprave Zavoda za hrvatski jezik 17, Zagreb 1991, 83-122.
13. Malić, Dragica (1992a): *Kompjutorska obrada starohrvatskog latiničkog rukopisa 14. stoljeća "Žića svetih otaca"*, knjiga I: *Tekst, Abecedni čestotni rječnik, Napomene*; knjiga II: *Abecedna konkordancija*, sv. 1: *a-njih*, sv. 2: *njih-žmur*; knjiga III: *Odostražna konkordancija*, sv. 1: *a-unišači*, sv. 2: *prišači-muž*, Zagreb 1992.
14. Malić, Dragica (1992b): *Kompjutorska obrada starohrvatskog latiničkog rukopisa 14. stoljeća "Odlomak Korčulanskoga lecionara"*, Zagreb 1992.
15. Maretić, T(omislav): *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Djela JAZU IX, Zagreb 1889.
16. Mažuranić, Vladimir (1908-1922): *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, I-II, Zagreb 1908-1922. – kratica PPR

17. Miklosich, Franz (1862-1865): *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae 1862-1865. — kratica LP
18. Muljačić, Žarko (1962): *Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. st. Prilog raguzejskoj dijakronoj fonologiji i dalmatsko-mletačkoj konvergenciji*, Rad JAZU 327, Zagreb 1962, 237-380.
19. Novak, Viktor (1952): *Latinska paleografija*, Beograd 1952.
20. Rešetar, Milan (1898): *Primorski leksionari XV. vijeka*, Rad JAZU 134 i 136, Zagreb 1898, 80-160. i 90-199.
21. Rešetar, Milan (1894): *Zadarski i Ranjinin leksionar*, Djela JAZU XIII, Zagreb 1894.
22. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knj. I-XXIII, JAZU, Zagreb 1880-1976. — kratica AR.
23. Ružičić, Gojko (1930. i 1931): *Jezik Petra Zoranića — Zadarski dijalekat u početku XVI veka*, Južnoslovenski filolog 9 i 10, Beograd 1930. i 1931, 1-92. i 1-90.
24. Skok, Petar (1971-1974): *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-IV, JAZU, Zagreb 1971-1974. — kratica ER.
25. Vončina, Josip (1977): *Transkripcija hrvatskih latiničkih tekstova 15. i 16. stoljeća*, Radovi zavoda za slavensku filologiju 15, Zagreb 1977, 145-154.

Résumé

LE CONSONANTISME DANS LES "VIES DES SS. PÈRES" (VSSP – ŽSO)

Les phénomènes consonantiques qui apparaissent dans les VSSP accusent que le système consonantique phonologique de ce monument est typiquement čakavien, avec le manque des sonores affriquées et avec le phénomène $j < *d'$. L'existence confirmée de la consonne f dans les mots indigènes et empruntés accusent son intégration dans le système ce qui représente une phase plus récente de ce système par rapport au système croate primitif. Maints phénomènes consonantiques qu'y apparaissent ou qu'y devaient apparaître, après la réduction de la mi-voyelle faible et l'apparition des groupes tous nouveaux et admissibles dans le système consonantique, la graphie n'a pas enregistré et ceux parmi eux qui y sont enregistrés font inclure ce monument linguistique, par rapport aux monuments zaratins plus récents, au cercle littéraire-linguistique zaratin.

Les influences du slavon ecclésiastique sont réduites seulement au niveau de la graphie (existence de la préposition du préfixe $ot/ot-$, à côté de l'indigène $od/od-$; le groupe consonantique $št$ au lieu de $šč / < *st' /$; le groupe consonantique $čt / < čьt /$).

Dans les mots d'emprunt, à cause d'une graphie non-différenciée dans les suites consonantiques $s - z - š - ž$ et $c - č$ les changements consonantiques ne peuvent pas être observés mais dans les mots de superstructure de la provenance religieuse et spirituelle sont supposés les influences littéraires latinisantes en ce qui concerne la prononciation tandis que dans les mots de tous les jours est à admettre un degré d'acclimatation plus élevé, ou au contraire la trace du substrat dalmatoromain et l'influence vénitienne plus récente.